

G. BAZAROWA

**WEB
PROGRAMMIRLEMEK**

Aşgabat – 2013

G. Bazarowa. Web programmirlemek..

Giriş

Biziň Baky Bitarap Garaşsyz Türkmenistan döwletimizde ylym we bilim iň öňdebaryjy ugurlar bolup durýarlar. Ylym we terbiýe bermek mugallymyň wajyp borjydyr. Ylymy öwrenmek, oňa öz goşandyňy goşmak her bir okuwçydyr-talybyň borjydyr. Halkymyz bilen hemişe bir jan – bir ten bolup, gije-gündiz berkarar döwletimiziň we onuň bagtyýar raýatlarynyň aladasyny edýän hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow ýurdumyzy ösüşlerden-ösüşlere alyp barýar. Tutumly işleriň hatarynda döwlet Baştutanymyzyň halkymyzyň ruhy ösüşine, ahlak taýdan kämilleşmegine, ata-babalarymyzyň baý edebi, medeni mirasyny gorap saklamaga, milli medeniýetimiziň, sungatymyzyň gadymy köklerini gaýtadan dikeltmäge, ösdürmäge we döwrümüziziň ruhy bilen baýlaşdyrmaga tarap alyp barýan ugry aýratyn möhüm ähmiýete eýedir. Şol beýik işlere mynasyp goşant goşmak bolsa biz ýaşlaryň mukaddes borjy bolup durýar.

Milli Liderimiz ýaşlara hemişe howandarlyk edýär. Ýagny, bizi ýokary derejede höweslendirip, täze döredijilik gözleglerine, hünär ussatlygyna ruhlandyrýar. Häzirki wagtda ýaşlaryň kämillige ýetmegi üçin giň mümkinçilikler bar. Ýurdumyzyň ähli edara-kärhanalarynda, okuw mekdeplerinde iň häzirki zaman tehnologiýalary we kompýuter tehnikalary ornaşdyrylyp, işler ylmy esaslarda ýola goýulýar. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň baştutanlygynda ata Watanymyzyň gazanýan üstünlikleri onuň Beýik Galkynyşyň şaýolundan ynamly öňe barýandygynyň subutnamasydyr. Hormatly Prezidentimiz milli kanunçylygyň döwrebaplaşdyrylmagyna, durmuş we senagat infrastrukturasyny ösdürmäge uly üns berýär. Ýurdumyzy ykdysady, durmuş we medeni taýdan ösdürmek boýunça alnyp barylýan giň möçberli işlerde bilime berilýän ähmiýet örän ulydyr. Ýurt Baştutanymyz “Döwlet adam üçindir!” diýen şygary öňe sürmek bilen, ýaş nesil hakyndaky alada döwlet işiniň möhüm ugry hökmünde garaýar.

HTML-iň esaslary

Internet döremeginiň esasy sebäbi – bu uzak aralykdaky ýerleşen kompýuterleriň arasyndaky maglumat alyşynyň üpjün bolmagy. Ilki bilen ARPA agentligi tarapyndan ARPAnet atly ilkinji global tory döredýärler. Bu tory dolandyrmak üçin IP protokol taslanýar. Tor derejesiniň protokoly – bu operasion ulgamyna baglanyşyksyz bolan dürli kompýuterleriň özara baglanyşygyny üpjün edýän kesgitlenen düzgünleriň toplumyna aýdylýar. Şu protokolyň emele gelmegi maglumat alyş-çalşygynda elbetde ýeňillik döretdi, emma ulanyjy şonda-da gözleýän maglumatyň nirede ýerleşendigini bilmeli bolupdyr. Şu hili kynçylyk täze tor protokolyň emele gelmegi bilen aýrylýar. Bu protokol HTTP (Hypertext Transfer Protocol) atly bolup islendik Internetde çatylan ulanyja maglumaty tapyp bolýar, ýagny şu protokol bir Web-sahypadan beýlekä ýeňillik bilen geçirtdirýär.

Emma kodlar öz özleri doly maglumat çalyşygy üpjün edip bilmeýär, şu sebäpli HTML dili Web-sahypalarda tekstleri, şekilleri, ses, wideo faýllary we beýleki tipdäki elektron maglumatlary ýerleşdirip berýär. HTML öz instruksiýalaryny (görkezmelerini) adaty dokument hökmünde fiksirleýänligi sebäpli, olar islendik Web-brauzer tarapyndan interpretirlenýär. Bu programmalar tegler diýlip atlandyrylan elementlerden ybarat bolýarlar.

HTML diliniň kodlaryny islendik tekst redaktorynda ýazyp bolýar. Aşakda ýönekeý programma ýazylan:

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE> Birinji Web-sahypam </TITLE>
</HEAD>
<BODY>
<P> Birinji ýazan sahypam </P>
</BODY>
</HTML>
```

HTML-iň islendik dokumenti <HTML> we </HTML> tegler bilen tamamlanmaly. Bu tegden başga ýene wajyp teg - <HEAD> we </HEAD>, bular HTML dokumentiň özi barada maglumat saklaýar.

<TITLE> we </TITLE> Web-brauzeriň setirinde sözbaşy çykarmak üçin niýetlenen.

<BODY> we </BODY> HTML sahypasynda islendik teksti görkezmek üçindir.

Döredilen Web-sahypany brauzer penjiresinde görmek üçin ony ýatda goýmaly we HTML giňeldilme bermeli.

Tekst akymyny formatirleýji tegler:

<P> - abzas ahyrynyň identifikatory

 - setirden setire geçmek identifikatory

<HR> - gorizental çyzgynyň identifikatory

Bu tegler ýekeleýin, ýagny </> belligi ýok.

<H1>, <H2>, <H3>, <H4>, <H5>, <H6> - sözbaşylaryň harp ölçegleri.

 - polužirnyý şrift

<i> - kursiwiniň identifikatory

<U> - aşagyny çyzmak identifikatory

<S> - üstüni çyzmak identifikatory

<Center> - teksti sentrde goýmak

<sub> - aşakgy indeks

<sup> - ýokarky indeks

Abzaslary formatirleýji tegler:

<p align = left> - çepden deňemek

<p align = right> - sagdan deňemek

<p align = center > - ortadan deňemek

<p align = justify> - iki tarapy boýunça deňemek

 we - spisok döredýär

<body bgcolor = “green” text = “agua” link = “red”> - tekstiň reňkini, fon reňkini, giperssylykanyň reňkini kesgitleýär

<body background = “fayl.jpg”> - web sahypanyň boljak fonyny fayl.jpg faýlda kesgitleýär

 - tekstiň reňkini we ölçeglerini kesgitleýär.

 - ilki ramka, soňra içinde bolmaly surat ýerleşdirilýär.

 - suratyň alynmaly ýeriniň ýol - suratyň alynmaly ýeriniň ýol görkezilýär.

 - ýazgyda border 3 pikselli ramkany döredýär. ALT, egerde şekil bolmasa, deregine teksti çykarýar.

Border = 0 atributy şekiliň daşyndaky ramkany aýyrmak üçin ulanylýar.

< a href = “excite.htm”> excite.htm - ýazgy excite.htm faýla geçiş giperssýlkany döredýär.

 <http://www.da.ru> - ýazgynyň netijesi:

<http://www.da.ru/>

<EMBED SRC = “Welcome.avi” width = 280 Height =140 autostart = true> - HTML dokumente obýekti ýerleşdirmek, bu mysalda .avi multimediýa faýly ýüklenýär.

Ylgaýan setiri döretmek:

<marguee behavior = “scrole” direction = “right” Loop = “-1”> Salam!!! </marguee>

 - bilinen ylgaýan setiriň simwollarynyň reňkini kesgitleýär.

Tegleriň attributlary

Teg
 tekste indiki setire geçmekligi aňladýär. Bu tegi <p> teg bilen çalyşmaly däl, sebäbi <p> tegi täze abzasa geçýär,
 > teg bolsa bir abzasyň içinde täze setire geçirýär. Mysal üçin

 bir setiri geçip, ýene bir setire geçýär.

Teg <hr> -bu sahypanyň gorizontaý bölüjisi. Şu tegin duran ýerinde doly bir çyzgy geçirilýär. Täze setire geçilende hiç hili

atribut bolmaýar, emma gorizental bölüjiler üçin käbir attributlary kesgitlep bolar:

1. Align – gorizental deňlemek (left, right, center)
2. Size – weritkal boýunça ölçeg(pikselde)
3. WIDTH – gorizental bölüjiniň ini(ekranyň nokatlarynda ýada prosent hasabynda)

Mysallara seredeliň:

Ýonekeý <hr> tegi:

Indi <hr noshade size=5 width=50%> ýazalyň:

Bellemeli zat, ýagny ähli atributlar probel arkaly bölünýärler. Atributlarda zyzgidelik ýok. Html, head we title teglerde atributlar bolmaýar. <body> we <p> teglerde atribut bar.

<p> tege degişli atributlar:

Align (left -çep, right-sag, center-merkez).

Mysal üçin <p align=right>Salam talyplar</p> ýazgysynda tekst sagdan ýerleşdiriler.

<body> teginde bir näçe atributlar bar, olar aşakda getirilen.

1. Text – tekstiň reňki;
2. BGCOLOR – dokumentiň fonynyň reňki ;
3. LINK – ssylkanyň reňki;
4. VLink – ýuz tutulan ssylkanyň reňki;
5. ALink – aktiw ssylkanyň reňki;
6. BACKGROUND – fondaky şekile bolan ssylka.
7. Html dilinde registriň täsiri ýok. Ähli atributlar üçin bahasy “=” matematiki bellik arkaly kesgitlenýär.

Mysal:

```
<html>
<head>
<title>Tegleriň atributlaryny ulanmak</title>
</head>
<body text=red bgcolor=yellow>
<p>gyzyl we sary reňk ulanylan</p>
<hr noshade size=3 width=80%>
<p align=center>şu tekst gorizontaý bölüjiden soň <br>
<br>merkezden </p>
</body>
</html>
```

Html dilinde sözbaşylary ýazmak üçin <h1>... <h6> tegler ulanylýär. H1 iň uly ölçegi hödürleýär.

Mysal:

```
<h1> salam!!!</h1>
```

....

```
<h6>salam!!!</h6>
```

Mysal:

```
<h1 align="center"> Salam 4 mitdau </h1>
```

Bu mysalyň netijesinde “Salam 4 Mitdau” setir ekranyň merkezinde iň uly ölçegde çykarylýar.

Tekstiň daşky görnüşlerini kämilleşdirmek

Aşakdaky mysala seredeliň:

```
<body text=red bgcolor=yellow
link=yellow alink=red vlink=black>
```

1. link – ssylkanyň tekstiniň reňki
2. alink – aktiw ssylka
3. vlink – ýüz tutulan ssylka

Text we bgcolor teglere üç sany goşmaça goşuldy, bularyň üçüsi atributlara girýär. Indi bolsa <a>.... teglere seredeliň.

Umuman aýdylanda <a> tegde köp täsinli tapawutlary bar, bu islendik Html diliniň in wajyp bölegi bolýär.

Sözleme ýada söze reňk bermek üçin näme etmeli? Bu ýagdaýda topary kömege gelýär. Bu teg öz içine aşakdaky atributlary alýär:

Font face-şriftiň adyny saklaýar

Size-şriftiň ölçegi

Color-şriftiň reňki

Mysal:

```
<html>
<head>
  <title>Tegleriň attributlaryny ulanmak mysaly</title>
</head>
<body text=red bgcolor=yellow>
  <p>Sary reňkiň üstünde gyzyly reňk bilen.
Häzir gorizontaly bölüji bolar</p>
  <hr noshade size=3 width=80%>
  <p align=center>Gorizontaly bölüjiden soň <br>
ýazylan<br>Merkezden</p>
  <p>Şrift görnüşi: <u>çyzyly</u>,
<i>Kursiw</i>, <b>Ý arymgoýy</b>.
  <font color=blue> bu setir gök reňk bilen ýazylan</font></p>
  <p>A Suwyň formulasy  $H_2O$ .
Sagady ýazyp bolýär 17
<sup><u>00</u></sup></p>
  <p><a href=http://mrharut.narod.ru>
```

Awtoryň saýty</p>

</body>

</html>

Tekstiň daşky görnüşlerini kämilleşdirmek Sahypada suratlary ýerleşdirmek

Suratlary sahypada ýerleşdirmek çylşyrymly işlere girmeyär, bu ýerde tegi ulanylyär. Bu tegde ýapylýän teg bolmaýar we ol **src** attributsyz ulanylyp biliner. tegiň attributlary:

1. **src** – suratly, şekilli, ilustrasiýaly faýla bolan ýoly.
2. **height** – suratyň beýikligi (pikselde).
3. **width** – suratyň ini (pikselde).
4. **align** – deňlemek.

Faýla ýollar aşakdaky görnüşde aňladýär:

1. **src=img.gif** – egerde suratly faýl HTML faýlyň ýerleşen katalogynda ýerleşen bolsa.
2. **images/img.gif** – suratyň faýly images katalogynda ýerleşen bolsa.
3. **../images/img.gif** - **../** prefiks -bu ilki bilen kornowoý düýp katalogyna geçmekligi, soňra görkezilen ýol boýunça ýöremeli.

Web sahypalar üçin **JPG, JPEG, GIF, PNG** giňeldilmeli suratly faýllar ulanylyp biliner.

Aşakdaky ýazgyda **background** attributy goşylan, ýagny sahypanyň fony reňk bolmaz, **img.gif** faýldaky faýlda ýerleşen surat bolar.

<body text=red background=img.gif

```
bgcolor=yellow link=yellow  
alink=red vlink=black>
```

Mysal:

```
<html>  
<head>  
<title>ssylkalary we şekilleri ulanmak</title>  
</head>  
<body text=black background=img.jpg bgcolor=white  
link=blue alink=red vlink=red>  
<p>Ak bilen garada ýazylyan</p>  
<a href=attrib.html>Attributlar barada tekst</a>  
<p>tekstiň aşagyndaky surat merkezden ýerleşdiriler</p>  
<img src=pict.jpg align=center>  
</body>  
</html>
```

Web saýtlar üçin şekilleriň döredilşi we optimizasiýasy

Hiç hili saýt illustrasiýasyz gowy bolmaýar. Näçe suratlaryň hili ýokary bolsa, şonça saýt mahabatlandyrylan we amatly diýlip kabul edilýär. Saýtda suratlar ýerleşdirilende hňkmany aşakdaky düzgznlri berjäý etmeli:

1. Suratlar anyk,açyk we 20-30 kB –dan uly bolmaly däl.
2. Suratlar tekste degişli bolmaly,olar ýöne manysyz baglanyşyksyz bolmaly däl.
3. Gözi agyrdýän suratlary ýerleşdirmeli däll, palitrany amatly saýlamaly.
4. Biziň garaýşymyz çepden saga we ýokardan aşak, şu sebäpli üns üçin ýokarky çep burçda ýerleşdirmeli.

GIF ýada JPG? Eger şekil surar hilinde bolsa, onda faýlyň minimal ölçeglerine görä JPEG tip amatly. Shema, ,emblema meselesinde GIF format amatly bolýär. Bundan başga Gif format

animasion, ramkasyz şekilleri döretmäge amatly. Şekiliň ölçeglerini gorizonta Image (изображение) menýusyndan Image Size (Размер изображения) saýlamaly. Web üçin 72 dpi (Dop per Inch - точек на дюйм) ölçe goýulýar.ölçegler üýtgeýän mahalynda proporsiýalary saklaýjy(режим соблюдения пропорций (Constrain Proportions) basmaly we gerekli ölçegi girizmeli. Şekili ýatda g oýmak üçin File menýusyndan Save for Web (Сохранить для Web) komandasyny saýlamaly. Bu ýerde web-оптимизации dialog penjiresini saýlamaly we GIF ýada JPG tipleri kesgitlemeli.

Şekilleriň animasiýasy

Islendik animasion hereket sahypany janlandyrýar. Kiçi,emma köp informasiýaly we kadrlary çalşyp durýan surat ulakan tekst bloklara görä köp maglumaty hödürleýar. Bu ýerde **banner** düşünjesi emele gelýar, iňlis sözünden baýdak diýmek.

Web –gurluşykda banneriň bir näçe standart ölçegleri bar:

1. 468x60 piksel –iň uly banner,bu ýerde köp mukdardaky maglumatlary ýerleşdirip bolýar. Unutmaly däl, ýagny bu bannerler sahypada we faýlyň ölçeglerinde az ýer tutmaýar, sahypanyň ýokarky we orta bölümlerinde ýerleşdirip bolýar.
2. 100x100 piksel – juda uly banner däl, çep we sag meýdanlarda ýerleşdirmek amatly.
3. 88x31 piksel, başgaça banner_düwmeler diýlip atlandyrylýar.

Mysal: 468x60 ölçegli banner:

Сделай свой сайт в интернете...
Покажи, на что ты способен на

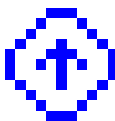
```
<a href=http://www.allcgi.h1.ru>  
<img src=ban.gif border=0  
alt="Приведу Вас на страничку www.allcgi.h1.ru"></a>
```

Banneri gurnamak üçin Paint Brush ýada PhotoShop programmalaryny ulanmaly. Esasy bellemeli zat, ýagny hökmany Gif formatda ýatda goýdurmaly.

Şekil we giperssýlkalar

Html dilinde <map> atly teg bar. Ol öz içine <area> tegi alýär.

Surata seredeliň:

Onuň ölçegi 170x50 piksel. Goý kwadrat, tegelek we üçburçlyk dürli sahypalara ýüzlenýär: **link1.html**, **link2.html** we **link3.html**.

Indi ýokarda agzalan tegleri ulanally. bulara degişli attributlar:

1. href – bu giperssýlka
2. shape – bu forma (üç görnüşde bolýär göniburçlyk (rect), tegelek (circle) we poligon (poly));
3. coords – formamyň koordinatalary
4. alt – ýüze çykýän kömekçi maslahat

```

<img src= segment.gif usemap="#segm" border=0>
  <map name="segm">
    <area shape="rect" coords="4,2,50,50
" href="#" alt="Ссылка 1">
    <area shape="circle" coords="78,26,24
" href="#" alt="Ссылка 2">
    <area shape="poly" coords="132,5,101,
47,164,46" href="#" alt="Ссылка 3">
  </map>

```

usemap="#segm" ýazgyda # belliksiz işlemeýär. Bu mysalda segm näme?.Bu kartanyň ady, ýagny <map name="segm">. Mysalyň netijesinde üç figura görkeziler.

[Ссылка 1](#)[Ссылка 2](#)[Ссылка 3](#)

HTML-de tablisalary döretmek

HTML-de maglumat formatirlemeginiň amatly serişdeleriniň biri – tablisalar. Tablisanyň umumy häsiýetlerini <table> </table> tegi kesgitleýär.

<table> tegiň attributlary :

1. border – pikselde tablisanyň borduriniň galyňlygy
2. bordercolor – tablisanyň bordurynyň reňki
3. bordercolorlight – ýokarky we çep bordurlaryň reňki
4. bordercolordark – aşaky we sag bordurlaryň reňkleri
5. cellpadding – öýjükleri doldurmak
6. cellspacing – öýjükleriň arasyndaky aralyk
7. background – öýjükleriň fonynyň dizaýny ,bular JPG ýada GIF faýllar bilen kesgitlenýär.

8. bgcolor – öýjükleriň fonunyň reňki
9. width – tablisanyň giňligini kesgitlemek, hökmany pikselde.
10. align – ekranda ini boýunça tablisany ýerleşdirmek

Teg <caption> </caption> - tablisanyň sözbaşysyny kesgitleýär.

<tr> - tablisanyň setirini kesgitleýär.

<td> - tablisanyň öýjügi kesgitleýär.

<td bgcolor = “reňk”> - öýjügiň reňkini kesgitleýär.

Mysal:

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<title> tablisa </title>
```

```
</head>
```

```
<body bgcolor = “c0 c0 c0” text = “navy” link = “0000ff”>
```

```
<p align = “center”> <table border = “4”
```

```
Cellpadding = “10” cellspacing “3”>
```

```
<tr>
```

```
<td bgcolor = “yellow”> <b> Berdyyew N.A.
```

```
</td>
```

```
</body>
```

```
</html>
```

Mysal:

Ý önekey Web-sahypa döretmek

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Dokument </TITLE>
```

```
</HEAD>
```

```
<body bgcolor = “teal” text = “agua”>
```

Bu ýerde sahypa ýerleşen

```
<center> <H1> <font color = “yellow”> salam </H1>
```

```
</center> </font> <P>
```

```
<center> < font color = “red” size = 4> salam MITDAU </center>
```

```
</font>
```

</BODY>

</HTML>

Mysal:

```
<table border="2" cellpadding="2"
cellspacing="3" width="100%"
bgcolor="#00FFFF" bordercolor="#0000FF"
bordercolordark="#800000"
bordercolorlight="#008080">
  <tr>
    <td width="50%">setir 1, sütün 1 </td>
    <td width="50%">setir 1, sütün 2 </td>
  </tr>
  <tr>
    <td width="50%">setir 2, sütün 1 </td>
    <td width="50%">setir 2, sütün 2 </td>
  </tr>
</table>
```

Alnan netije:

Сторка 1, Столбец 1	Сторка 1, Столбец 2
Сторка 2, Столбец 1	Сторка 2, Столбец 2

Mysal:

```
<table border="1" cellpadding="2" cellspacing="2"
width="100%">
  <tr>
    <td colspan=2 NOWRAP align=center>

  </td>
</tr>
<tr>
  <th width="50%">Ululyk</td>
  <th width="50%">Baha</td>
</tr>
```



```

<tr>
  <td width="50%">Erkin gaçyş tizligi  $m/c^2$ </td>
  <td width="50%" align=center>9.81</td>
</tr>
</table>

```

Mysal:

```

<table border="1" bordercolor="blue"
cellspacing="0" align="center">
  <tr>
    <th>onum</th>
    <th colspan="3"> 100 gramm onumde </th>
  </tr>
  <tr>
    <td align="center" rowspan="2">suýt</td>
    <td align="center">belok</td>
    <td align="center">yag</td>
    <td align="center">uglewod</td>
  </tr>
  <tr>
    <td align="center">7,3</td>
    <td align="center">3,5</td>
    <td align="center">17,2</td>
  </tr>
</table>

```

Alnan netije:

onum	100 gramm onumde		
suyt	belok	yag	uglewod
	7,3	3,5	17,2

Mysal: Tertipleşdirilen we tertipleşdirilmedik spisoklar

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Spisoklar </TITLE>
```

```
</HEAD>
```

```
<Body bgcolor = "red" text = "yellow">
```

```
<H3> <U> tertipleşdirilmedik görnüşi </H3> </U>
```

```
<UL>
```

```
<LI> element 1
```

```
<LI> element 2
```

```
<LI> element 3
```

```
</UL>
```

```
<HR color = "lime">
```

```
<H3> <U> tertipleşdirilen görnüşi </H3> </U>
```

```
<OL>
```

```
<LI> element 1
```

```
<LI> element 2
```

```
<LI> element 3
```

```
</OL>
```

```
</BODY>
```

```
</HTML>
```

 we tegler dürli markirlenen spisoklary taýýarlaýan attributlardan ybarat:

type	Spisogyý merkeriniň tipi: A-Baş harplar
------	--

	a-setir harplar I-Rim baş i-Rim setir

Kod:

```
<OL type=A title="ýyl pasly">
```

```
<LI>Gyş
```

```
<LI>Ý az
```

```
<LI>Tomus
```

```
<LI>Güýz
```

```
</OL>
```

A. Gys

B. Yaz

C. Tomus

D. Guyz

Alnan netije:

 näme? Bu list item diýmek, ýagny sposogyň elementi, onuň üçin ýapylýan teg zerur däl.

-Unordered list, ýany nomerlenmedik spisok aňladýar. bärde type attribut bilen aňladylyan dürli markerleri ulanyärlar:

Disk	Reňklenen tegelek
Circle	Reňklenmedik tegelek
square	Kwadrat

```
<UL type=square title=Pasyllar">
```

```
<LI>Gysh
<LI>Yaz
<LI>Tomus
<LI>Guyz
</UL>
```

Ý ene bir teg <dl>-ýagny kesgitleýji.

```
<DL title="agaçlaryn ady">
<DT>Agaçlaryn ady:
<DD>-çynar,aýwa,alma,erik we sh.m.
</DL>
```

Alnan netije:

Biz stiller barada bilýäris, şu sebäpli spisoklara degişli görnüş bereli.

```
<style>
LI {
    color : Black;
    font-family : Arial, Helvetica, sans-serif;
    font-size : 9pt;
    font-style : oblique;
}
DL {
    border : thin ridge Olive;
    background-color : Yellow;
    font-size : 8pt;
    text-decoration : underline;
    font-family : Arial, Helvetica, sans-serif;
    margin-left : 5px;
}
```

```
}
```

```
DT {
```

```
    background : Yellow;  
    font-family : Verdana, Geneva, Arial,  
Helvetica, sans-serif;  
    font-size : 12pt;  
    font-weight : bold;  
    text-decoration : none;
```

```
}
```

```
</style>
```

Stiller

HTML dokumentleri formatirlmek için 1996-njy ýylda kaskad stil tablislary ulanmaga berýär (Cascading Style Sheets - CSS).

Stiller:

- Ornaşdyrylan `<style>` teg bilen kesgitlenilýär. HTML dokumentiň ýokarky böleginde ýerleşýär.
- Tekstiň düzüminde HTML dokumentiň islendik ýerinde kesgitlenilýär.
- Baglanyşan. Aýratyn faýlda ýerleşdirilýär. `<head>` tegiň içinde `<link>` tegini ulanmaly.

Stil döredilende selektor düşünjesi bar. Aşakdaky mysalda `<body>` tegi selektor bolýar, düşündirilşi `background` häsiýetnamalardan, `black` onuň bahasy bolýar.

Şu mysalda fonuň reňki gara bolar.

```
Body {background: black}
```

```
Body {background: black; color: white}
```

ýazgyda simwollar ak bolar.

HTML-iň birnäçe teglerine şol bir düzgünleri ulanmak üçin:

```
Body, td, h1 {
```

```
    background: black;  
    color: white
```

}

Aşakdaky mysalda Web-sahypanyň şriftini, ölçegini, reňkini kesgitleýän stil döredilen.

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<title> Web-sahypa </title>
```

```
<style type = “text/css”>
```

```
Body { font_family: “Arial”;
```

```
font_size: “12 pt”;
```

```
color: red}
```

```
</style>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

```
<p> Salam! </p>
```

```
</body>
```

```
</html>
```

Tekst formatirlemegiň häsiýetnamalary.

Background – fon reňki.

Color – simwol reňki.

Font_family – şrift.

Font_size – ölçeg.

Font_style – tekstiň stili.

Text – align – tekst deňlemek.

Stiller-Html –de güýçli gurallaryň biri. Stilleriň mümkinçilikleri:

1. Stiller ähli sahypa üçin kesgitlenýär.
2. Stillerde statiki we dinamiki dizaýny üýtgediji mümkinçilikler bar(ssylkalaryň reňki, syçanyň görkezijisi).

Stiller dokumentiň başynda HTML dokumentiň başynda kesgitlenýär.

```
<html>
```

```

<head>
<title>Stil ulanmak</title>
<style>
P: {COLOR: blue; FONT-SIZE: 11pt;
FONT-FAMILY: Arial}
</style>
</head>
<body>
<p>Tekstin dizaýny stil arkaly berilen
</body>
</html>

```

Ähli stiller <style>...<style> aralykda ýerleşdirilýär. Parametrli stil aşakdaky yzygiderlikde ýazylýär:

1. Tegiň ady.
2. Figura skobkalarynda parametr ýazylýär, soňra iki nokat(:) we parametriň bahasy.
3. Nokatly otur (;) –bu bölüji.

Mysal:

```

<head>
<title>Stil ulanmak</title>
<style>
P: {COLOR: blue; FONT-SIZE: 11pt;
FONT-FAMILY: Arial}
</style>
</head>

```

Bu mysalda <p> teg üçin üç parametr kesgitlenen:

1. COLOR: blue — Şrift reňki
2. FONT-SIZE: 11pt — Şrift ölçegi
3. FONT-FAMILY: Arial — şrift tipi

Ýene goşmaça parametrleri ulanyp bolýär:

Parametr	Mümkin bolan bahalar
background-color:	Ähli reňkler
font-weight	bold, light, extra-light
margin-left margin-right margin-top margin-bottom	Süýşme görnüşleri:çep saga ýokardan aşakdan
text-align	left, right, center
text-indent	Prosentde ýada pikselde süýşme
text-decoration	underline, italic, line-through

Tekstler bilen dokumentleri baglanyşdyrmak

HTML-iň gowy häsiýetleriniň biri - bu giperssýlkalar arkaly islendik ýere barmak. Ähli web-sahypalar, internet-resurslar, faýllaryň öz hususy adreslary bar, olar URL (Uniform Resource Locator) termin bilen aňladylýar. Islendik sahypa ýetmek üçin onuň adresini bilmeli. Açyk sahypanyň adresini brauzerde ADRESS meýdanynda görüp bolýar. Giperssýlkany dokumentiň öz içinde hem edilyär, emma köplenç ssýlkalar başga ýerlere ýa-da resurslara salgylanylýar. HTML-de giperssýlkalar çyzyk bilen aňladylýar. Giperssýlkalar üçin <a> teg niýetlenen. Bu teg ulanylanda hökmany kesgitlemeli:

-içindäki tekstiň özi haýsam bolsa başga bir web-sahypa ssýlka bolmalymy ?

- ýa-da başga bir ssýlkanyň salgy beren sahypanyň elementi bolmalymy?

<a name = “dokumentdäky ssýlkanyň görkezýän ýeri”
ID=”dokumentde ssýlkanyň görkezýän ýeri”>

Mysal: <a>

Brauzere salgy berilen Web-sahypany aýratyn penjirede açdyryp bolýar.

Mysal:

Eger siziň Web-saýtyňyzyň bölegi bolmadyk faýla gipersalgylanma ýasamaly bolsa, onda aşakdaky ýazgy bilen brauzere habar bermeli bolýar:

Bellemeli zat:

/ - Web-serwerdäki papkalary aňladýar.

\ - Windows ýa-da Dos papkalary aňladýar.

Mailto prefiksini ulanyp elektron poçta salgylanma döredip bolýar, aşakdaky ýazgyda getirilen:

Gipersalgylanmany bir sahypanyň düzüminde kesgitläp hem bolýar. HTML-de kesgitlenen nokatlara gipersslyka goýup bolýar.

Mysal:

<html> <head>

<title> bir sahypadaky ssylkalar </title>

</head>

<body>

<h2> Gerekli bölüme razdele basyň </h2>

<p> şekil ölçegi </p>

<p> şekil razreşeniýasy </p>

<h2> şekil ölçegi</h2>

<p> şekiliň ölçegleri beýikligi we inine bagly </p>

<h2> şekil razreşeniýasy </h2>

<p> razreşeniýe nokat sany bilen bagly </p>

</body>

</html>

Stiller we ssylkalar

Ssýlkalara stilleri ulanmak dizaýny güýçlendirýär. Ssýlka üçin stil 4 esasy topardan ybarat:

1. A:LINK — ssýlkanyň dizaýny(Дизайн ссылки).
2. A:HOVER — syçanyň görkezijisiniň eltilen ssýlkasy(Дизайн ссылки, на которую наведен курсор мыши).
3. A:ACTIVE — Aktiw ssýlka(Активная ссылка)
4. A:VISITED — ýüz tutulan ssýlkanyň dizaýny(Дизайн посещенной ссылки)

Aşakdaky kodda ssýlka gara reňkdewe aşagy çyzylmasyz, **text-decoration: none** setir arkaly gazanylýär.

Ssýlkanyň tekstiniň daşyndaky bordurynyň reňki we galyňlygy **border bilen kesgitlenýär**. Mysal üçin **thin solid Black**; — inçe,tekiz, gara reňki aňladýär.

Kody:

```
<html>
<head>
    <title>Stiller</title>
<style>
A:ACTIVE {border : thin solid Black;
background : Aqua;}
A:HOVER {border : thin solid Yellow;
background : Red;}
A:LINK {text-decoration: none; color : Black;}
A:VISITED {border : thin solid Green;
background : Red;}
</style>
</head>
```

```
<body>
<a href="#">Ssylka</a>
</body>
</html>
```

Stiller, klasslar

Stilleri ulanmaklygyň ýokary çeyeligi klasslaryň we ID seleçtorlar bilen gazanylýär.

```
<style>
  TD { text-align: center }
</style>
```

Ýazgynyň netijesinde ähli öýjüklerde gorizonta1 merkezleşdirme bolar, emma käbir öýjýklerde çep meýdan boýunça deňleme gerek bolýär. Bu kynçylyk klasslary ulanmaklyk bilen aýrylýär.

Umumy sintaksisi:

TEG.Klass ady {Parametr: Baha; }

<td> teg üçin ýazaly:

```
<style>
  TD { text-align: center }
  TD.left { text-align: left }
</style>
```

Aşakdaky kodda bir kwartal üçin netijeleyin hasapnama çykarylýär:

```
<table width="75%" border="1" cellpadding="0"
cellpadding="0" align=center>
<tr>
<th>Ay</th>
<th>Girdeyji,manat</th>
</tr>
```

```

<tr>
  <td>ýanwar</td>
  <td>1400</td>
</tr>
<tr>
  <td>fewral</td>
  <td>1600</td>
</tr>
<tr>
  <td>mart</td>
  <td>1500</td>
</tr>
<tr>
  <td class=left><b>Jemi:</b></td>
  <td><b>4500</b></td>
</tr>
</table>

```

Alynan netije:

Ay	Girdeýi,manat
ýanwar	1400
fewral	1600
mart	1500
Jemi:	4500

Stilleriň kaskad tablisalary

Her element üçin stil kesgitlenen ýagdaýynda dizaýn üýtgeýär. Esasy bir kemçilik her HTML dokumentde <head>-de stilleri ýazmaly bolmaýar. Şu kemçiligi aýyrmak üçin stiller aýratyn faýla ýazylýär. bu faýlyň giňeldilmesi *.css. **CSS (Cascading Style Sheets)** –stilleriň kaskad tablisasy.Mysal üçin styles.css faýl döredilýär we maglumatlar ýazylýär. Islendik tekst redaktorynda

styles.css fayl döretmeli we aşakdaky shema boýunça kesgitlemeli:

```
Teg_ady {parametr_teg_1:bahasy; ... }  
Teg_ady.klass {parametr_teg_1:baha; ... }  
.klass {parametr_teg1: baha; ... }
```

Bu fayly nädip HTML sahypa ýerleşdirmeli?

```
<head>  
  <link rel="stylesheet" type=  
"text/css" href="styles.css">  
</head>
```

Şu ýokarky setir bilen bir näçe stil, klass birikdirip bolar. Şol bir sahypa bir näçe .css faýllary çatyp bolýär.

```
<head>  
<LINK href="../styles.css"  
type=text/css rel=stylesheet>  
<style type="text/css">  
  TD { text-align: center }  
  TD.left { text-align: left }  
  P { text-align: left; color: black}  
  P.cursive { text-align: left; color:  
black; font-style: italic; }  
  .myclass { text-align: left; color:  
red; font-style: bold; }  
  #myid { position:relative; left:160px;  
top:10px; width:350px; height:100px; }  
</style>  
</head>
```

Köp ulanylýän stilleriň elementleri:

text-align	Teksti gorizontal deňlemek
Color	Tekstiň elementiniň reňki
background-color	Fonyň reňki
font-family	Şriftler
font-size	Şrift ölçegleri
margin	Otstup: (margin-bottom - aşakdan, margin-top - ýokardan, margin-left - çepden, margin-right - sagdan)
border	Ramkanyň stili
padding	Içini doldurmak

Freýmler

Freým-bu kadr, penjire sözini aňladýär. Saýt döredijileriň köpüsi freýmleri ulanmak maslahat bermeyär, emma freýmde ýasalan saýtlar gerekli sahypany bir näçe gerekliölçegli bňleklere bölüp berýär, esasy ähmiýeti, ýagny her bölege aýratyn HTML faýly ýükläp bolýär. Esasy kemçiligi –bu gözleg sistemalarynda freýmler boýunça gözlemek kyn bolýär. Freým meselesinde esasy düýbünü <frameset> tegi tutýär, ol öz gezeginde aşakdaky attributlardan ybarat:

1. **rows** –penjiräni gorizontal meýdanlara bölýär.
2. **cols** –penjiräni wertikal meýdanlara bölýär.
3. **frameborder** – freýmleriň daşyna bordur gerek (**yes**) ýada gerek däl (**no**)
4. **border** –pikselde ramkanyň ini
5. **bordercolor** – freým ramkasynyň reňki

Mysal:

```
<frameset cols=150,20%,*>  
....  
</frameset>
```

Bu ýerde çepden saga üç kolonka bölünýär:birinji 150 piksel giňlikde, ikinji 20 prosent ekranyň razreşeniýasyndan, üçünji * ini boýunça ähli galan meýdan.

Mysal:

```
<frameset cols="250,*">  
    <frameset rows="150,*">  
        .....  
    </frameset>  
    .....  
</frameset>
```

Bu ýagdaýda 150 pikselden wertikal boýunça iki kolonka bölünýär, gorizental boýunça hem iki kolonka,ýagny 250 piksel çepdäki we galan meýdan boýunça sagdaky.

Freýmleriň ýüklenşi <frame> teg arkaly amala aşyrylýär, onuň attributlary:

1. **name** – meýdanyň unukal ady, oňa ýüzlenme bolup geçýär.
2. **src** – çeşmesi, ýagny ýüklenmeli HTML-faýlyn ady.
3. **marginwidth** u **marginheight** – wertikal we gorizental ölçegler.
4. **frameborder** freýmleriň gyralaryny görkezleli ýada ýok.
5. **scrolling** – freýmiň süýşme prokrutkalaryny dolandyrmak.
6. **noresize** – freýmleriň ölçeglerini üýtgetmek bolmaýar.

7. **bordercolor** – freýmiň gyralarynyň reňkini kesgitleýar.

Mysal:

```
<html>
<frameset col=120,* border=0>
  <frame name="left" src="menu.html" noresize
scrolling=no>
  <frame name="right" src="maininfo.html"
scrolling=auto>
</frameset>
<noframes>
  <p>bu brouzer freym goldamayar
</noframes>
</html>
```

Elbetde doly işewürlük üçin hökmany menu.html we maininfo.html faýllar taýýar bolmaly.

Her freýme unukal at dakylady, ýagny name="left", name="right". Indi ssylka boýunça dokument haýsy freýme ýüklenmelidigini anyklamaly.

Html dilinde **target** attributy bar, diýmek <a> tegde a'aşakdaky ýazgyny ýazyp bolýar:

```
<a href="punkt1.html" target="right">Punkt 1</a>
```

Diýmek şu teg left.html dokumentde , çep freýmde ýerleşdirilen.

target aşakdaky bahalary alyp bilýär:

1. **_top ýada _parent** – şol bir penjirä maglumat ýüklenýär, beýleki freýmler ýok edilýär ;
2. **_self** – degişli freýme ýüklenýär;

_blank – sahypany ýüklemek üçin täze penjire açylýar.

HTML diliniň mümkinçilikleri

Kesgitlilik üçin 4sahypany özünde jemleýän 4 faýly aşakdaky atlar bilen atlandyralyň

p1.htm

p2.htm

p3.htm

p4.htm

(HTML- faýyllaryň giňeltmeleri barada öň aýdylmady. Iň gowsy .html giňeltmesi sebäbi MS DOS-da giňeltmäniň uzynlygy üç simwol bilen çäklendir .htm baha bilen hem çäklenip bolýar brouzerler hem garşy däl.)

Aşakda sahypalaryň doly teksty berlen .

Faýyl p1.htm:

```
<HTML>
```

```
<BODY>
```

```
<p> Sahypa 1
```

```
<p> Sahypanyň teksti...
```

```
<p> <A HREF="p2.htm"> 2-nji sahypa salgylanma </A>
```

```
<p> <A HREF="p3.htm"> 3-nji sahypa salgylanma </A>
```

```
<p> <A HREF="p4.htm"> 4-nji sahypa salgylanma </A>
```

```
< /BODY>
```

```
< /HTML>
```

Faýl p2.htm:

```
<HTML>
```

```
<BODY>
```

```
<p> Sahypa 2
```

```
<p> Sahypanyň teksti...
```

```
<p> <A HREF="p3.htm"> 3-nji sahypa salgylanma 3 </A>
```

```
<p> <A HREF="p1.htm"> 1-nji sahypa geçmek </A>
```

```
</BODY>
```

```
</HTML>
```

Faýl p3.htm:

```

<HTML>
<BODY>
<p> Sahypa 3
<p> Sahypanyň teksti...
<p> <A HREF="p4.htm">4-nji sahypa salgylanma </a>
<p> <A HREF="p1.htm">1-nji sahypa geçmek </a>
</BODY>
</HTML>

```

Faýl p4.htm:

```

<HTML>
<BODY>
<p> Sahypa 4
<p> Sahypanyň teksti...
<p> <A HREF="p1.htm"> 1-nji sahypa geçmek </A>
</BODY>
</HTML>

```

PHP programmasy

PHP skriptler üçin .php giňeldilme ulanylýar. Skriptleri döretmek üçin HTML we PHP komandalaryny haýsam bolsa bir tekst redaktorynda girizip faýly .php giňeldilme bilen ýatda saklatdymaly. PHP skriptler ulanylanda MSWord redaktory hem ulanyp bolýar, ýöne faýllary diňe tekst režiminde ýatda saklamaly bolýar. HTML dokumentinde PHP kody aşakdaky ýöriteleşdirilen tegleriň içinde ýazylýar.

```
< ?php
```

PHP-de ýazylan kod

```
? >
```

Her kod aýratyn operatorlardan ybarat we olar nokatly otur bilen gutarýar.

PHP programmasy barada doly maglumaty bilmek üçin PHP INFO() funksiýasyny girizmeli.

Mysal:

```
< ? php
```

PHP INFO ();

? >

Döredilen skripti işe girizmek üçün brauzeriň adres setirinde onuň ýolyny doly görkezmeli. PHP faýllar köplenç HTML we PHP garyndydan durýar, bu problema döretmeýär. Ýönekeý HTML kod ulanylanda Web-serwer tekstli sahypany brauzere geçirýär, brauzer HTML tegleri interpretirleýär we netijäni ekrana çykarýar.

PHP ýagdaýynda PHP kody PHP-i tarapyndan ýerine ýetirilýär we şol kod haýsam bolsa bir teksti emele getirse, ony PHP-kodyna derek ýerleşdirýär.

Mysal: PHP we HTML-iň bilelikde ulanmak.

<HTML>

<HEAD>

<TITLE> HTML we PHP

</TITLE >

</HEAD>

<BODY>

<H1> HTML we PHP bir faýlda

</H1>

<? PHP

PHP INFO ();

?>

</BODY>

</HTML>

Netije:

HTML we PHP
HTML we PHP bir faýlda PHP Version 5.1.5. System... Configuration...

Teksti görmek. PHP-de echo operatory islendik teksti Web – sahypada görmek üçin niýetlenen we iň çäýe köp ulanylýan komandalaryň biri.

Mysal:

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE>
echo ulanmak
</TITLE >
</HEAD>
<BODY>
<H1>
KTU degişli toparlar
</H1>
<? PHP
Echo'4MITDAU';
?>
```

PHP kody islendik ýerde ýerleşip HTML sahypasyna köp gezek ýerleşdirilip bilner. Echo komandasynda sanlary aňlatmak üçin goşanyrnak hökmany däl. Teksti iki-üç setirde hem çykaryp bolýar.

Mysal: echo “Line1\ n Line2”

Netije: Line1

Line2

Echo operatora derek print funksiýasyny ulanyp bolýar.

Uly göwrümlü tekstleri görmek üçin heredoc sintaksisi ulanylýar.

Ol <<< simwollardan başlaýar.

Mysal:

```
< ? PHP
Echo <<< END
MITDAU topary 29 talypdar...
END;
```

?>

PHP interpretirlenýän dillere girýär, ýagny onuň operatorlary yzygiderlikde okalýar we olar kompýuteriň işläp biljek formasyna öwürlip ýerine ýetirilýär.

PHP-de skript barada düşündiriliş kommentariýada berilýär. Kommentariý /* simwollardan başlap, */ simwollardan tamamlanýar.

Mysal:

```
< ? PHP
```

```
/* häzir toparyň ady görkezilen */
```

```
Echo "4MITDAU"
```

?>

Iki kommentariý bir-biriniň içinde bolup bilmeýär.

```
< ? PHP
```

```
Echo "Salam                "
```

?>

Şu tekst üýtgeşsizdir, emma PHP diňe statiki tekstleri döretmek üçin niýetlenmedik, ýagny PHP-de üýtgeýän ululyklar diýilip atlandyrylýan dürli berlenleriň üstünde işlemäge ukyplydyr.

Mysal:

```
< ? PHP
```

```
Echo "Su günki talyp sany= ", 29;
```

?>

```
< ? PHP
```

```
//uytgeyan ululyk ulanmak
```

```
$talyp sany=29;
```

```
Echo "Su günki talyp sany= ", $ talyp sany;
```

?>

PHP-de ululyklaryň atlary \$ başlaýar.

Ululyklary döretmek

Eger ululyk döredilen bolsa, onda oňa bir baha bermeli. PHP-de baha bermek üçin dakma operatory ulanylýar. Aşakda mysallar getirilen.

```
$temperature = 24 ;
```

```
$pi = 3.141592;
```

```
$söz = 'MITDAU';
```

PHP dilinde ululyklaryň tiplerini kesgitlemeli däl.

Mysal1: Ululyga ilki bir baha berilýär, görkezilýär, soňra bahasy üýtgedilip, ýene-de ekrana çykarylýar.

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> alma sanamak
```

```
</TITLE >
```

```
</HEAD>
```

```
<BODY>
```

```
<H1> baha bermek
```

```
<? PHP
```

```
Echo 'alma sany 1 <BR>';
```

```
$alma = 1;
```

```
Echo 'alma 3 alma goşulýar <BR>';
```

```
$ alma = $ alma + 3;
```

```
Echo 'Indi alma sany: ', $ alma,' <BR>';
```

```
?>
```

```
</BODY>
```

```
</HTML>
```

Netije: alma sany= 1

indi alma sany= 4

PHP-i ululyklarda diňe öz bahalaryny saklaman, eýsem başga ululyklaryň bahalaryny hem saklatdyryp bilýär.

Mysal2: \$alma ululygyň bahasy=4. Soňra önüm ady atly ululyk döredilip, oňa alma ululygyň bahasyny dakmaly.

```
<? PHP
```

```
$ alma = 4;
```

```
$ onum ady = $ alma;
Echo "alma sany=", $ onum ady;
?>
```

Mysal3: Kesgitlenen ululyklara başga bahalary dakmak bilen olary çapa çykarmaly.

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE>ululyk
</TITLE >
</HEAD>
<BODY>
<H1> ululyklaryň ulanylşy
</H1>
<?PHP
$alma=4; $armyt=3;
$onum_ady=$alma;
Echo 'alma sany=', $onum_ady,'<br>';
$onum_ady=$armyt;
Echo 'armyt sany=', $onum_ady,'<BR>';
?>
</BODY>
</HTML>
```

Netije: alma sany= 4

armyt sany= 3

Ululygyň içinde ululyk ulanmaklyk amatly däl, emma geregi çykýar.

Konstantalar(hemişelikler).

Konstantalar ulanylsa, ululyklaryň bahalary üýtgemesiz bolýar.

Konstantany kesgitlemek üçin **DEFINE** funksiýasy ulanylýar.

Mysal: define ("pi", 3.1415926535);

Üns bermeli zat, konstantanyň ady goşadyrnaga alynýar.

Mysal4: PI ululygy konstanta hökmünde kesgitlemeli.

```
<? PHP
```

```
Define ("pi", 3.14);
```

Echo “pi-niň bahasy”, pi, “
”;
?>

</BODY>

</HTML>

Maglumatlaryň tipleri.

PHP-de tipizasiýa düşünjesi wajyp däl, ýöne olar bar we 8 görnüşden ybarat.

Boolean – logiki tipi (True ýa-da False);

Integer – bitin san;

Float – hakyky san;

String – islendik uzynlykly tekst;

Array – massiw;

Object – obýekt;

Resource – resurs (mysal üçin faýl);

Null – null baha.

Mysal:

\$söz=“Salam!”

\$san=1.2534

\$variable=true;

Berlenleriň dürli tiplerini garmaly däl. Eger bir tipden başga tipe geçmeli bolsa, onda PHP gerekli tipi çepde we ýaýyň içinde goýýar. Mysal üçin \$alma = (float) \$integer;

Jemleme:

1. PHP skriptleri döretmek üçin dörediliş sredasyny kesgitlemeli.
2. Kod <? PHP...?> tegin içinde ýerleşmeli.
3. Echo operatory teksti görkezmek üçin niýetlenen.
4. PHP-de üç görnüşli kommentariý bar: /*...*/, //, #.
5. Ululygyň ady \$ simwol bilen kesgitlenýär.

Operatorlar

PHP-de arifmetiki, setir, bit, şertli, sikl operatorlary tapawutlandyryp bolar. Şertli operatoryň kömegi bilen belli bir şerte görä PHP-i kodyň käbir fragmentlerini ýerine ýetirip bolar.

San bahalar +, -, *, /, % operatorlaryň kömegi bilen ulanylýar.

Mysal1: Arifmetiki operatorlary ulanmak

```
<?PHP
```

```
Echo '5+2=',5+2,'<br>;
```

```
Echo '5/2=',5/2,'<BR>;
```

```
?>
```

Netije:

5+2=7

5/2=2.5

Ikinji görnüşi:

```
< ? PHP
```

```
Echo << 5+2 >>, 5+2, "<BR>";
```

```
Echo << 5/2 >>, 5/2, "<BR>";
```

```
?>
```

Matematiki funksiýalar:

Ceil – sany tegelemek, dec bin – sany ililik kodyna öwürmek, deg 2 rad – gradusdan radiana geçmek, floor – sany kiçi tarapa tegelemek, fmod – galyndyny kesgitlemek, pow – dereje, sqrt – kök.

Mysal2: Kök funksiýasyny ulanmak

```
< ? PHP
```

```
Echo "kök (49) = ", sqrt (49);
```

```
?>
```

Netije kök (49) = 7

Dakmak operatory.

Bir setirde birnäçe ululyga baha berip bolýar.

Mysal3: Ululyklaryň bahalaryny çapa çykarmak

```
< ? PHP
```

```
$ a = $ b = $ c =1;
```

```
Echo $ a, $ b, $ c
```

Netije: 1 1 1

Dakmak operatorlar bilen kombinirlenen operatorlar hem bar, olaryň ulnýan bellikleri:

$+$, $-$, $/$, $.$, $\&$, $\%$, $|$, $^$, $<=$, $>=$

Mysal üçin: Value ululyga 10 goşmaly, ýagny $\$value=\$value+10$ ýa-da $\$value+=10$

Aşakdaky mysalda kombinirlenen operatorlarda konkatenasıya we bölmek bellikleri ulanylýar.

Mysal4:Konkatenasıya operatory ulanmak

```
<?PHP
```

```
$text='Salam';
```

```
$total=90;
```

```
Echo $text.='Mitdau<br>';
```

```
Echo 'umumy sany= ', $total/=3;
```

```
?>Netije:
```

Salam Mitdau

umumy sany = 30

Kä halatda ululyklaryň bahalaryny bir birlige ulaltmaly ýa-da kiçeltmeli bolýar. Bir birlige ulaltmaga inkrement, kemeltmege bolsa dekrement diýilýär.

$++\$alma$ preinkrement $\$alma$ ululygyň bahasyny ulaldýar.

$\$alma++$ postinkrement Ilki $\$alma$ ululygyň bahasyny çykaryp, soňra bir birlik ulaldýar.

Mysal5:Increment operasiýasyny ulanyp görmek

```
<?PHP
```

```
$a=$b=1;
```

```
Echo'++$a=','++$a,'<br>';
```

```
Echo'$B++=',$b++;
```

```
echo'b ululygyn bahasy=',$b;
```

```
?>
```

Netije:

$\$a ++ =2$

$++\$b = 1$

B ululygyň bahasy=2

Setir operatorlary.

PHP-de iki setir operatory bar. Kokatenasiýa, ýagny iki setiri birine birikdirýär, ikinji ululygyň sag tarapyna bahany goşýar.

PHP-de bitler bilen işläp bolýar. Bit operasiýalar aşakdaky tablisada getirilen.

Logiki И \$a & \$b

Logiki Или \$a / \$b

Logiki He - \$a

Aşakdaky mysalda date ulgam komandasy ulanylypdyr:

```
<? PHP
```

```
$ output = 'date'
```

```
Echo $output;
```

```
?>
```

Şertli operatorlar

If operatory

Ä hli ýokary derejedäki programmirleme dillerinde bolşy ýaly PHP-de hem IF şertli operatory bar.

Operatoryň sintaksisi:

If (Expression)

Statement

Bu ýerde expression çyn ýa-da ýalan bahany kabul edýän logiki aňlatma. Şert ýerine ýeten ýagdaýynda *statement* operatory ýerine ýetýandir.

Mysal1: if operatoryny ulanyp görmek

```
<?php
```

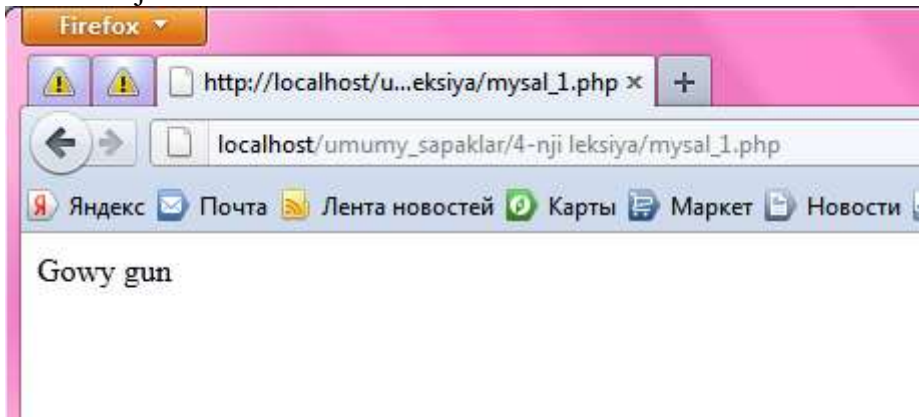
```
$ temperature = 25;
```

```
If ($ temperature < 30)
```

```
Echo "Gowy gun";
```

```
?>
```

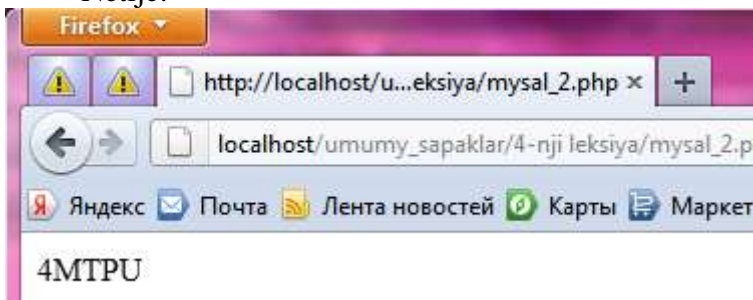
Netije:

Mysal2:Netijä baglylykda degişli ýazgyny çapa çykarmaly.

```
<?php
$a=2;$b=5;
$y=$a*$a+$b;
If ($y>50)
{
    echo '4MITDAU';
}
else{
    echo '4MTPU';
}
?>
```

Netije:

If operatorynda logiki funksiýalary ulanyp bolýar. Mysal üçin IS_INT, IS_FLOAT, IS_ARRAY funksiýalar ululygyň tiplerini kesgitleýärler.

```
If (IS_INT ($ variable))
```

```
$ variable = $ variable +10
```

Deňeşdirme operatorlar köp logiki operatorlary alýar.

Operatorlar:

`==` deňlik

`===` deňlik we tipleri deň

`!=` deň däl

`!==` deň däl, tipleri deň däl

`<`

`>`

`<=`

`>=`

Mysal3:deňeşdirme operatory barlamak

```
<?php
```

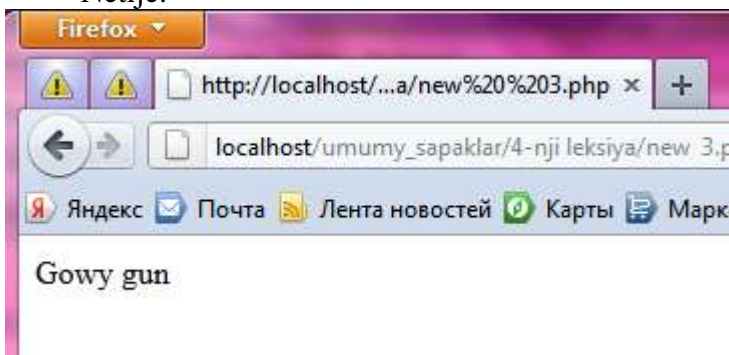
```
$ temperature =25;
```

```
If ($temperature == 25)
```

```
Echo “Gowy gün”;
```

```
?>
```

Netije:

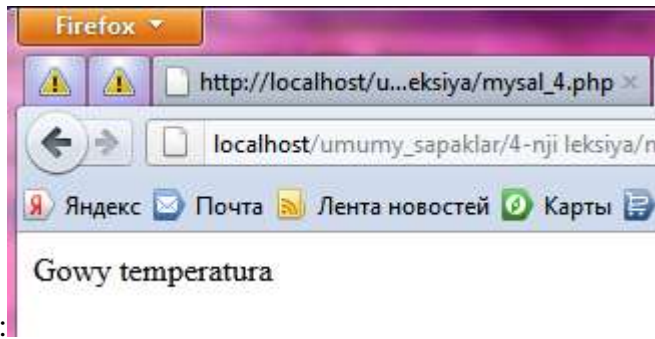
Mysal4:

```
<?php
$temperature=25;
If (temperature!=25)
Echo "Temperatura 25 gradusa deň däl"
?>
```

Logiki operatorlar:

Mysal5: Girizilen san 25-30 san aralyga girýärmí?

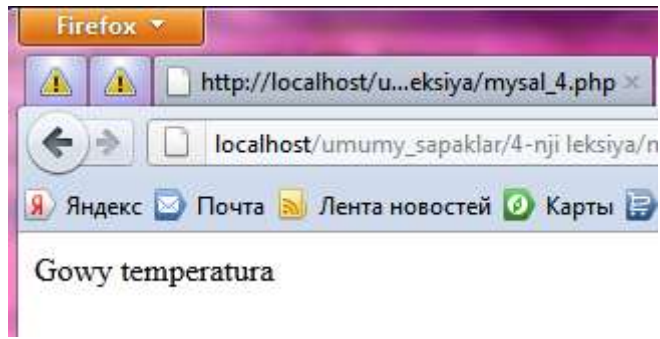
```
<?php
$ temperature = 27;
If ($ temperature > = 25)
{
If ($ temperature < = 30)
{
Echo ("Gowy temperatura");
}
}
}
```


Netije:

Mysal6: ýeňil usuly

```
<?php
$temperature=27;
If(($temperature>=25)&&($temperature<=30))
Echo ('Gowy temperatura');
?>
```


Netije:

Operator Else:

Sintaksis:

If (expression)

Statement 1

Else

Statement 2

Mysal7:

```
<?php
```

```
$baha=4;
```

```
If($baha>=3)
```

```
{
```

```
Echo 'ekzamen tabsyrylan';
```

```
}
```

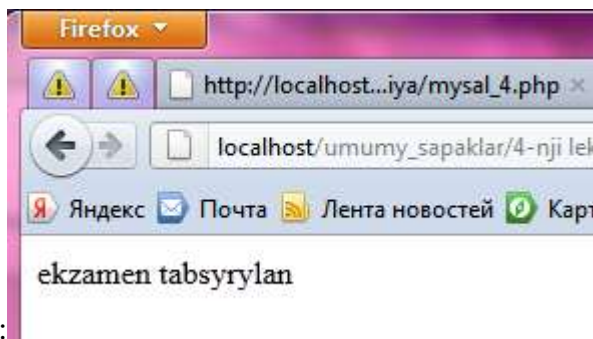
```
Else
```

```
{
```

```
Echo'ekzamen tabsyrylmadyk';
```

```
}
```

```
?>
```


Netije:

If operatoryň ýene bir giňeltmesi, ýagny ELSE IF operatory bar.

Sintaksisi:

If (expression 1)

Statement 1

ELSE IF (expression 2)

Statement 2

Mysal8: Ekzamen bahalaryny çykarmak

```
<?php
```

```
$baha=3;
```

```
If($baha==5)
```

```
Echo 'goreldeli';
```

```
Else If ($baha==4)
```

```
Echo 'gowy';
```

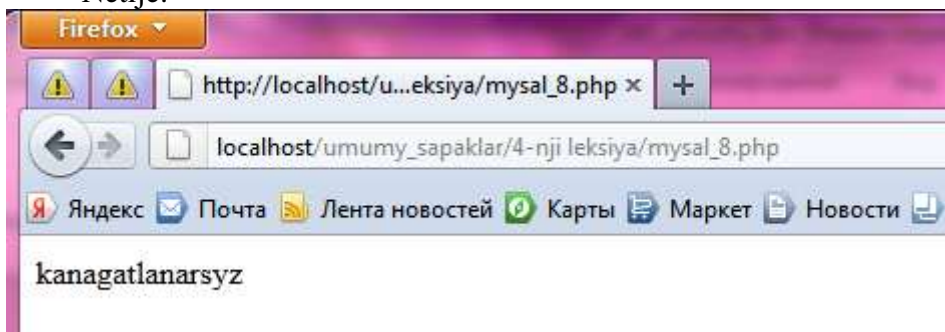
```
Else If ($baha==3)
```

```
Echo 'kanagatlanarly';
```

```
Else echo 'kanagatlanarsyz';
```

```
?>
```


Netije:

PHP-de If operatoryň işini ýerine ýetirýär we ternar diýlip atlandyrylýan konstruksiýa bar we ol diňe ? : simwollary ulanýar.

```
$variable = condition ? expression1 : expression2;
```

Mysal9: temperaturany kesgitlemek.

```
$ temperature = 35;
```

```
Echo ($ temperature >= 25) && (temperature <= 30) ?
```

“Hawa gowy”:

```
“Hawa gowy dal”;
```

Switch operatory.

Köp şert ulanylsa If operatora derek, switch operatory ulanylsa amatly bolýar.

Case operatorynda bolup biljek bahalar ýazylýar. Switch-de ýazylan aňlatmanyň bahasy Case operatorlaryň ýazgylary bilen gabat gelmese default operatoryň yzyndaky operatorlar ýerine ýetýär.

Mysal10: Temperaturany kesgitläň.

```
< ?php
```

```
$ temperature = 27;
```

```
Switch ($ temperature)
```

```
{
```

```
Case 24:
```

```
Case 25:
```

```
Case 26:
```

```

Echo "Howa gowy";
Break;
Case 27:
Case 28:
Case 29:
Echo "Howa ýylaýar";
Default:
Echo "Howa juda ýyly"
}
?>

```

Şertli operator

For operatory:

Sintaksisi:

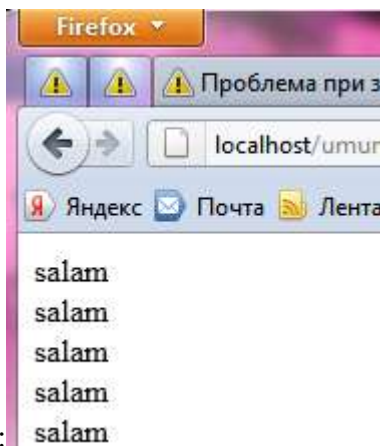
FOR (expression 1: expression 2: expression 3:) statement
 expression 1-de kesgitli ululyga baha berilýär. 2-nji expression-da sikli gaytalamak üçin şert ýazylýar. Eger-de şert çyn bolup, ýerine ýetse, onda expression 3-de sikliň sanawy ulalýar.

Mysal1. Kesgitlenen gezek teksti çapa çykarmaly.

```

<?php
For( $san=0; $san<5; $san++)
{
  echo 'salam <BR>';
}
?>

```


Netije:

Mysal2: 1-50 aralykdaky täk sanlary çapa çykarmaly.

<?php

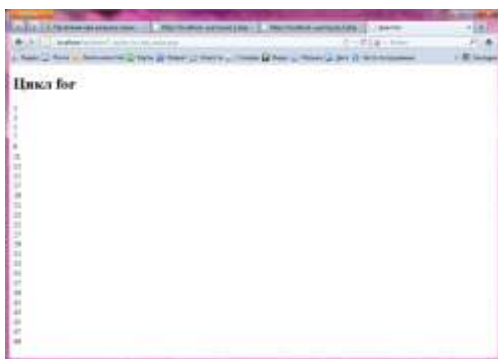
For (\$num = 1; \$num <= 49; \$num += 2)

{

Print "\$num
";

}

?>

Netije:

Sikl operatorynyň ýene bir görnüşi while operatorydyr.

Sintaksisi:

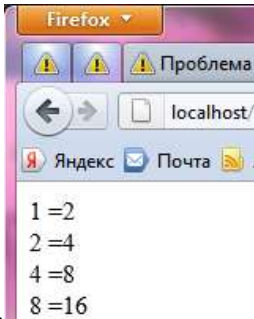
While (expression) statement

Mysal3. Ululugyň bahasy 10-dan kiçi bolýança ululygy 2-ä köpeltmeli.

```

<?php
$ululyk=1;
While($ululyk<10)
{
echo $ululyk, '=', $ululyk*=2, '<BR>' ; // $ululygy 2-ä
köpeltmek;}
?>

```


Netije:

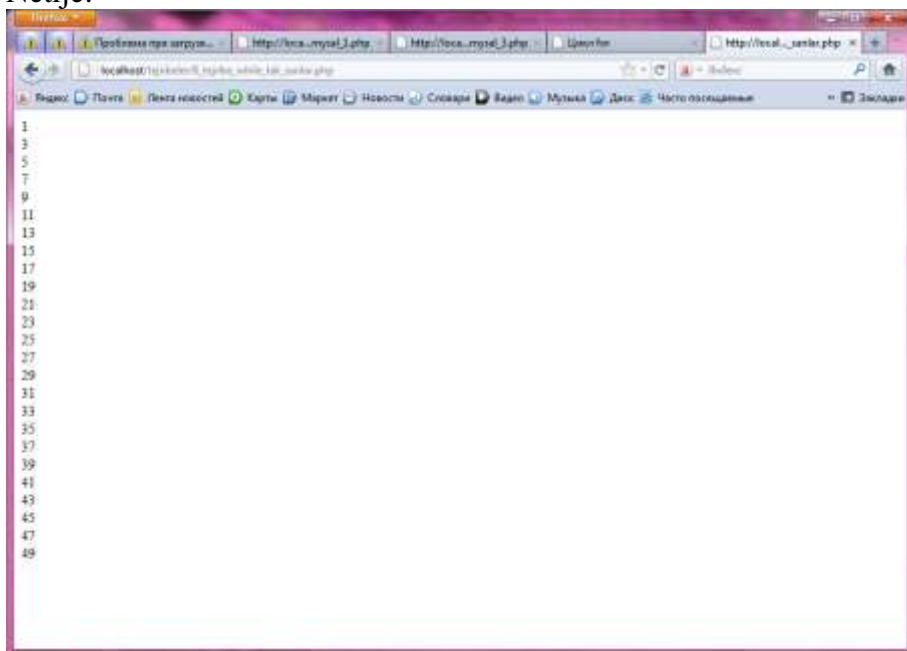
Mysal4:1-50 çenli täk sanlary çapa çykarmaly.

```

<?php
    $num = 1;
    while ($num <= 49)
    {
        print "$num<br>";
        $num += 2;
    }
?>

```

Netije:

Do.... While siklleri

Bu operatoryň esasy tapawudy, ýagny sikliň göwresi bir gezek ýerine ýetirilenen soňra sikliň şerti barlanylýar.

Sintaksisi:

Do statement

While (condition)

Mysal4:Her gezek 2-ä köpeldilen sanlary ekrana çykarmaly.

```
<?php
```

```
$ululyk=1;
```

```
Do
```

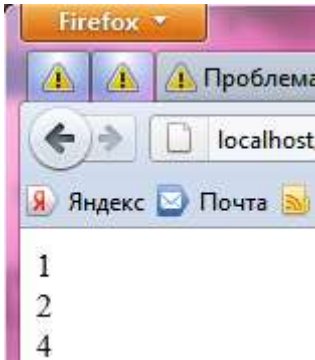
```
{
```

```
echo $ululyk, '<BR>'; $ululyk*=2;
```

```
}
```

```
while ($ululyk<10);
```

```
?>
```


Netije: 8

Mysal5: Köpeltmek tablisasy

```
<?php
```

```
for ($setir=1; $setir<=10; $setir++)
```

```
{
```

```
for ($sutun=1; $sutun<=10; $sutun++) echo ($setir*$sutun);
```

```
echo '<br>';
```

```
}
```

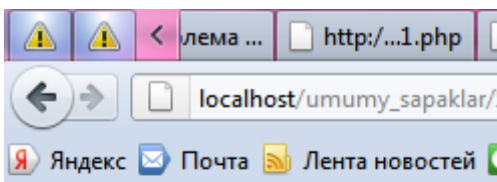
```
?>
```

```
12345678910
2468101214161820
36912151821242730
481216202428323640
5101520253035404550
6121824303642485460
7142128354249566370
8162432404856647280
9182736455463728190
102030405060708090100
```

Netije:

Mysal6.Köpeltmek tabllisasynyň aýdyň görnüşi.

```
<table cellpadding="5" border="1">
<?php
for ($setir=1; $setir<=10; $setir++)
{echo "<tr>";
for ($sutun=1;$sutun<=10; $sutun++){
echo"<td>";
echo ($setir*$sutun);
echo"</td>";
}
echo '</tr>';
}
?>
</table>
```


1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
7	14	21	28	35	42	49	56	63	70
8	16	24	32	40	48	56	64	72	80
9	18	27	36	45	54	63	72	81	90
10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

Netije:

Continue operator

Bu operator siklin başyna ýüz tutup bilýär.

Mysal7.Continue ulanmak.

```
<?Php
```

```
For ($value= -2; $value<3; $value++)
```

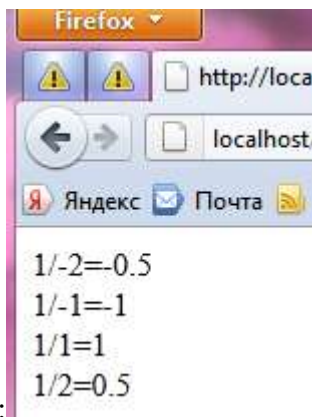
```
{ If ($value==0)
```

```
    continue;
```

```
    echo "1/$value=", 1/$value , '<BR>';
```

```
}
```

```
?>
```

Netije:

Setirler

PHP-de köp sanly setirleriň üstünde işleýän meseleler, ýagny setiriň uzynlygyny kesgitlemek, sortlamak, probel aýyrmak, setiri birikdirmek we ş.m. bar.

Setirler bilen işleýän funksiýalaryň käbirleri getirilen:

Chr – ASCII kod boýunça simwoly gaýtarýar.

Chunk – Split – setiri berlen uzynlykly setirlere bölýär.

Echo – setiri çykarýar.

Explode – setiri kiçi setirlere bölüp, olardan massiw ýasaýar.

Implode – massiwiň elementlerinden setiri ýasaýar.

Ltrim – başlangyç probelleri aýyrýar.

Ord – simwolyň ASCII kodyny gaýtarýar.

Print – setiri çapa çykarýar.

Rtrim – ahyrky probelleri aýyrýar.

Str – Repeat – berlen san boýunça setiri gaýtalaýar.

Str – Shuffle – setirdäki ähli simwollary garýar.

Str – split – setiriň simwollaryndan massiw döredýär.

Strlen – setiriň uzynlygyny gaýtarýar.

Str rev – setiri sagdan çepä okaýar.

Trim – setirden başlangyç we ahyrky probelleri aýyrýar.

Kähalatda dürli berlenleri setir görnüşinde çykarmak meselesi yüze çykýar.

Sintaksisi: printf (format [argumentler]).

Berlenler üçün format kesgitlenende % simwoly ulanylýar.

% - prosent simwoly çykarýar.

b – argument bitin, ililik sanda görkezilýär.

c - argument bitin, ASCII kody bilen gaýtarylýar.

d - argument bitin, 16-lyk sanda çykarylýar.

e – argument hakyky (float) we eksponensial görnüşde çykarylýar, mysal üçin

1.2E + 2

f - argument hakyky (float) we 10-lyk sanda çykarylýar.

o - argument bitin, 8-lik sanda çykarylýar.

s – argument setir we setir ýaly çykarylýar.

Mysal: % f 6.2 formatda hakyky sana 6 ýer berilip, onuň 2 ýeri drob sanyna berilýär.

Mysal1: ýazgylary kesgitlenen formatda çykarmak.

<?PHP

```
Printf ("MITDAU-da %s gyz we %s oglan ", 15, 14);
```

```
$year=2011;
```

```
$month=4;
```

```
$day=28;
```

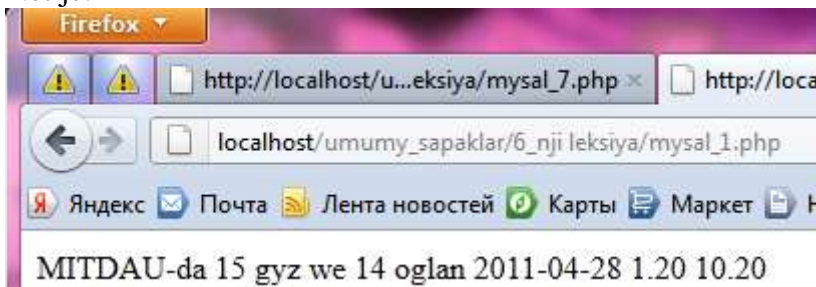
```
Printf ("%04d-%02d-%02d", $year, $month, $day);
```

```
Printf ("%6.2f\n",1.2);
```

```
Printf ("%6.2f\n",10.2);
```

```
?>
```

Netije:

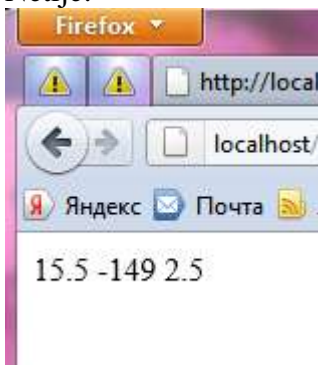

Setirlere öwürmek we tersine.

Mysal2:Setirleri öwürmek we tersine geçirmek

```
<?php
$number=1+"14.5";
Echo"$number\n";
$number=1+"-1.5e2";
Echo"$number\n";
$text="5.0";
$number=(float)$text;
Echo $number/2.0, "\n";
?>
```

Netije:

Setir funksiýalary ulanmak.

Mysal3.Gerekli ýerden kesgitli simwollary çykarmak, umumy simwol sany bilmek, uly registre geçirmek.

```
<?php
Echo substr("MITDAU",3,3);
echo Strlen("MITDAU");
Echo strtoupper("salam");
?>
```

Netije:

Massiwler. Bir ölçeqli massiwler.

Php-de berlenleriň ýene bir görnüşi massiwlerdir. Massiwler-bu bir at bilen atlandyrylan berlenleriň toplumydyr.

Mysal üçin \$onum [1]='alma';

echo \$onum [1] ýazgyda 1 elementli massiw döredilýär we oňa ýüz tutulýar. Massiwleriň indeksleri hökmünde setirleri hem kesgitlep bolýar.

\$alma ['Gyzyl'] = 50;

\$alma ['Sary'] = 100;

Eger-de mysal üçin \$onum[]=['alma'] ýazylsa, onda PHP massiwiň elementlerini 0-dan indeksirleýär.

Massiwler bilen işleýän funksiýalar.

Array – chunk – uly massiwden birnäçe kiçi massiw döredilýär.

Array – merge – birnäçe massiwleri bir massiwe birikdirýär.

Array – push – elementleri massiwiň ahyryna goşýar.

Array – reverse – massiwi öwürýär, ýagny birinji element soňky bolýar.

Array – sum – ähli elementleriň jemini jemleýär.

Array – unigm – meňzeş bahalary aýyrýar.

Array – unshift – massiwiň başyna elementleri goşýar, indeksler täzedan nomerlenýär.

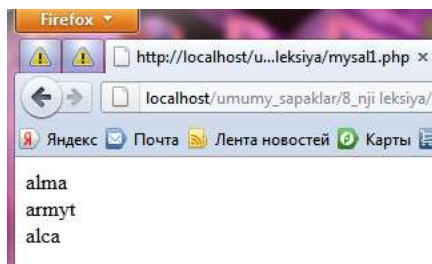
Arsort – bahalary kemelýän görnüşde sortlaýar, indeksler üýtgemeyär.

Assort	–	bahalary artýan görnüşine getirýär.
In-array	–	berlen bahanyň massiwde barlygyny barlaýar.
Key	–	nobatdaky elementiň indeksini berýär.
List	–	bahany ululyga dakýar.
Rsort	–	bahalary kemelýän görnüşde sortlaýar, indeksler tüzelenýär.
Sort	–	bahalary artýan görnüşinde sortlaýar, indeksler tüzelenýär.

Massiw bilen işlenilende For operatory ulanmak amatly bolýär.

Mysal1. Elementleri girizmek we çap etmek.

```
<?php
$onum[0]='alma';
$onum[1]='armyt';
$onum[2]='alca';
For ($index=0; $index<count($onum); $index++)
{
Echo $onum [$index], "<BR>";
}
?>
```


Netije:

Elementleri çykarmak

Print_r funksiýasy bilen elementleri sanly we setirli indeksli çykaryar.

Mysal2: Print_r funksiýanyň ulanylşy

```
<?php
```

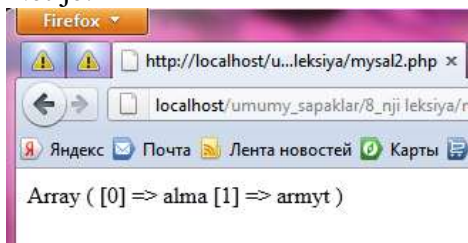
```
$onum [0]='alma';
```

```
$onum [1]='armyt';
```

```
Print_r ($onum);
```

```
?>
```

Netije:

Massiw bilen işlemekde ýene bir sikl – bu foreach operatory.

Sintaksisi:

Foreach (array as \$value) statement

Foreach (array as \$key => \$value) statement

Birinji görnüşde \$value üýtgeýän ululyga massiwiň nobatdaky elementi dakylýar.

Ikinji görnüşde şol nobatdaky elementiň indeksi dakylýar.

Mysal3:Elementleri indeksleri bilen çykarmak

```
<?php
```

```
$onum=array ('alma','armyt','alca');
```

```
Foreach ($onum as $value)
```

```
    Echo 'Ady: ', $value;
```

```
Foreach ($onum as $key=>$value)
```

```
    Echo 'Index:', $value;
```

```
?>
```

Netije:

Ady: alma Index: 0
Ady: armyt Index: 1
Ady: alça Index: 2

Elementleri çykarmakda while operatory we each funksiýany ulanyp bolýar. Elementleriň indeksini we bahasyny list funksiýasy kesgitleýär.

Mysal4: List funksiýany ulanmak

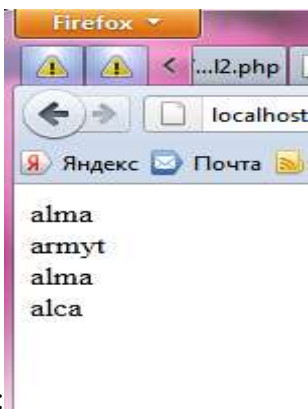
```
<?php
$sonum=array('alma','armyt','alca');
While (list($key, $value)=each($sonum))
Echo 'Index:', $key; 'Ady:', $value;
?>
```

Netije:

Index: 0 Ady: alma
Index: 1 Ady: armyt
Index: 2 Ady: alça

Mysal5: Massiwde nawigasiýany görmek.

```
<?php
$sonum[0]='alma';
$sonum[1]='armyt';
$sonum[2]='alca';
Echo current($sonum), "<br>";
Echo next($sonum), "<br>" ;
Echo prev($sonum), "<br>" ;
Echo end($sonum) , "<br>" ;
?>
```


Netije:

Massiwiň başyna geçmek:

```
Reset ($Ady);
```

Mysal6: Setirden massiwe geçýär.

```
<?php
$text="Azat,Serdar,Mahym";
$Ady=explode(",",$text);
Print_r($Ady);
?>
```

Netije:

Array

[0] => Azat

[1] => Serdar

[2] => Mahym

Mysal7: Massiwleri birikdirmek.

```
<?php
$frukts=array("alma", "armyt", "alca"); //birinji massiw
girizilen
$sonum=array("kasir", "ot"); //ikinji massiw girizilen
$product=array_merge($frukts,$sonum); //merge:iki massiwi
birikdirmek
```


Foreach (\$product as \$value)// her elementi ýeke-ýekeden almak

```
Echo 'element:', $value // her elementi çapa çykarmak  
?>
```

Netije:

Element: alma

Element: armyt

Element: alça

Element: kaşır

Element: ot

element“alma”element“armyt”element“alca”element“kasir”element“

Mysal8:Massiwiň her elementine tekst goşmak

```
<?php
```

```
$arr=array(“alma”,”uzum”,”alca”);
```

```
FOREACH ($arr as $value ) // her elementi gözden geçirýär
```

```
ECHO 'Gyzyl:', $value //her elemente şol bir teksti goşýar
```

```
?>
```

Netije:

Gyzyl:“alma”Gyzyl:”uzum”Gyzyl:”alca”

Iki ölçegli massiwler. Massiwe degişli meseleleriň çözüşi

Php-de iki ölçegli massiwler hem goldanýar.

Mysal1:Bahalary saklaýan massiw döretmeli we çapa çykarmaly.

```
<?php
```

```
$baha[“Berdiyew”][1]=4;
```

```
$baha[“Berdiyew”][2]=5;
```

```
$baha[“Muradow”][1]=5;
```

```
$baha[“Muradow”][2]=5;
```

```
Print_r($baha);
```

```
?>
```

Netije:

`Array (["Berdiyew"] => Array ([1] => 4 [2] => 5) ["Muradow"] => Array (`

Netije:

`Array [" Berdiyew"] => array ([1] = 4 [2] = 5)`

`[" Muradow"] => array ([1] => 87 [2] => 93)`

Php-de iki ölçegli massiwler massiwleriň massiwleri hökmünde seredilýär.

Mysal2:Massiwiň içinde ýene bir massiw ulanmak

`<?php`

`$baha=array("Berdiyew"=>array(4,5),"Muradow"=>array(5,5));`

`Print_r($baha);`

`?>`

Netije:

`Array (["Berdiyew"] => Array ([0] => 4 [1] => 5) ["Muradow"] => Array (`

Massiwleriň üstünde dürli birikmeleri we bölmek amallary geçirip bolýar.

Mysal3:Üç elementli massiwden soňky iki elementden täze massiw döretmeli

`<?php`

`$onum[0]="alma";`

`$onum[1]="armyt";`

`$onum[2]="gawun";`

`$sub_array=array_slice($onum,1,2); //diňe kesgilenen nomerleri saýlap alýar`

`Foreach($sub_array as $value)`

`Echo"onum:",$value`

`?>`

Netije:

`onum:"armyt"onum:"gawun"`

Massiwleriň deňeşdirmesi

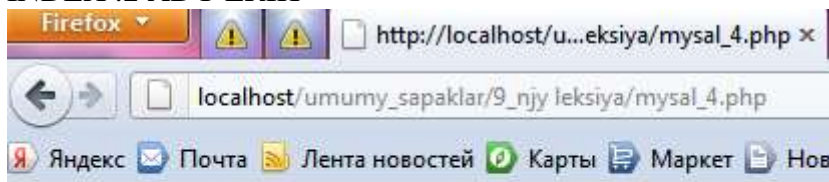
Php-de massiwleri deňeşdirip we tapawutlandyryp bolýar.

Mysal4: Iki massiw berlen. 2-nji element meñzeş. Meñzeş elementleri bolmadyk birinji massiwi çapa çykarmaly.

```
<?php
$sonum=array("Alma","Nar","Erik");
$tropic=array("anas", "Nar" , "apelsin");
$ddd=array_diff($sonum,$tropic); //elementleriň arasyndaky
meñzeş elementleri aýyrýar
Foreach($ddd as $key=>$value)
{
    Echo "index:$ key;    ady:$value";
}
?>
```

INDEX :0 ADY ALMA

INDEX :2 ADY ERIK

index:0; ady:Alma index:2; ady:Erik

Iki massiwiň meñzeş elementlerini tapmak üçin array_intersect funksiýasyny ulanmaly bolýar.

\$ üçünji massiw = array_intersect (\$ birinji massiw , \$ ikinji massiw);

Mysal5 : Gaýtalanýan bahaly elementleri aýyrmaly.

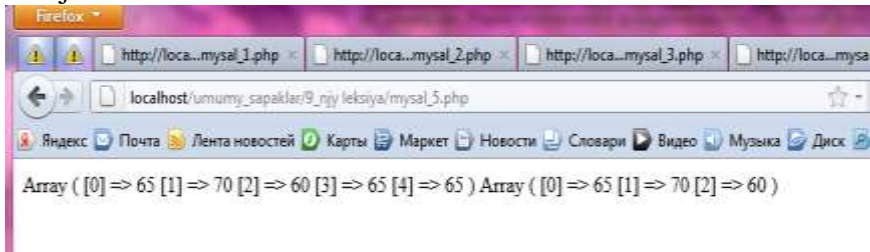
```
<?php
$san=array(65,70,60,65,65);
Print_r($san);
```

```
$sany=ARRAY_UNIQUE($san); // San atly massiwiň meňzeş
elementlerini aýrylýar we Sany atly massiwe geçirilýär
Print_r($sany);
?>
```

NETIJE:

```
65
70
60
65
65
_____
65
70
60
```

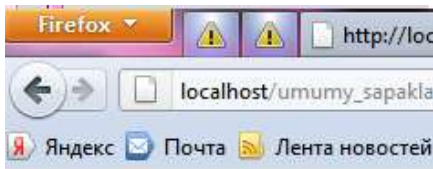
Netije:

Mysal6:Massiwe ýerleşen elementleriň jemini, orta bahasyny kesgitläp bolýär.

```
<?php
$ball=array(65,60,70,64,66);
Echo "orta baha=",array_sum($ball)/count($ball);
?>
```

Netije:

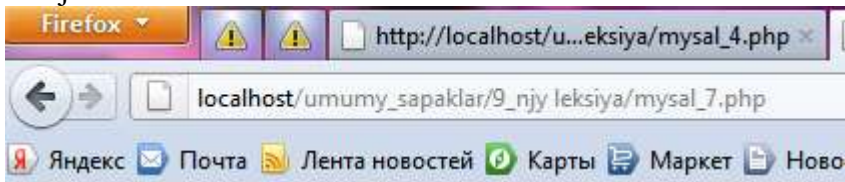

orta baha=65

Mysal7:İki massiwdäki meñzeş elementleri çapa çykarmaly(4-nji meseläniň tersi).

```
<?php
$sonum=array("Alma","Nar","Erik");
$tropic=array("annanas" ,"Nar" ,"apelsin");
$didd=array_intersect($sonum,$tropic);
Foreach($didd as $key=>$value)
{
    Echo"index:$key; ady:$value\n";
}
?>
```

Netije:

index:1; ady:Nar

Jemleme:

Printf we sprintf funksiýalar ululyklary formatlap çapa çykarmak.
Strstr setirde setiri gözlemek.
Subsrt_compare setirleri deňeşdirmek üçin ulanylýar.

Unset massıwden elementleri ýok etmek üçin niýetlenen.
Foreach sikli massıwıň ähli elementlerini gözden geçirýär.

Funksiýalar

Funksiýa – bu belli at bilen kesgitlenen operatorlaryň toplumyna aýdylýar. Funksiýalary ulanmak amatly bolýar, sebäbi kody aýratyn fragmentlere bölmek programmanyň strukturasyny ýönekeýleşdirýär. Funksiýa ulanylanda onuň içinde döredilen ululyklaryň ählisi lokal we funksiýanyň daşynda hiç hili orny ýok. Islendik funksiýanyň ulanylyşy:

```
Function  function_name ([argument_list. . .])
{
[statements;]
[return return_value;]
}
```

Birnäçe web-sahypalar üçin özünde giperssýlkalary saklaýan nawigasiýa panelini döretmeli. Bu mysalda `nav_bar` funksiýa ulanylýar, ýagny:

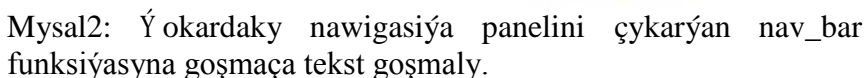
```
Function nav_bar ( )
{
    ...
}
```

Nawigasiýa panelini döretmek üçin echo standart funksiýasy we
degişli tekst ulanylýar. belligi HTML-de probeli döredýär.

Mysal1:Nawigasiýa döretmek

[illegible]

Netije:

75

Netije:

Navigatsiya ucun ssylkalary ulanyň

[Oye](#) [Savtn kartasy](#) [Komek](#)

onum 'saytlar dunyasi'
2012

Adaty ululyklaryň ulanylşy ýaly funksiýanyň argumentleri hökmünde massiwleri hem ulanyp bolýar.

Aşakdaky mysalda array_echoer funksiýa ulanylan. Ol funksiýa massiwiň düzümini görkezýär.

Mysal3:Funksiýa ulanyp massiwiň elementlerini gözden geçirmeli.

```
<?php
```

```
function array_echoer($array)
```

```
{
```

```
for ($index=0;$index<count($array);$index++)
```

```
{
```

```
echo "element $index: ", $array[$index]."\n";
```

```
}
```

```
}
```

```
$onum[0]="alma";
```

```
$onum[1]="alca";
```

```
$onum[2]="armyt";
```

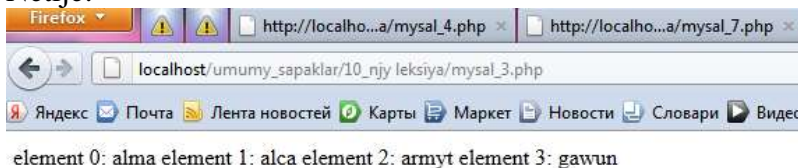
```
$onum[3]="gawun";
```



```
array_echoer($onum);
```

```
?>
```

Netije:

Mysal4: Setiri çapa çykarmaly.

```
<?php
```

```
Function greeting ($text="Gowy howa")
```

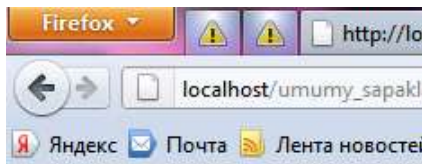
```
{
```

```
echo $text;
```

```
}
```

```
greeting();
```

```
?>
```


Gowy howa

Netije:

Mysal5: Syýahatçylara ýer sanyny kesgitlemek.

```
<?php
```

```
function book ($name, $number=2, $deluxe=True)
```

```
{
```

```
echo "salam ", $name, " size", $number, " yer tutuldy";
```

```
If ($deluxe)
```

```
echo "klas luks";
```

```
else
```

```
echo "klas adaty";
```

```

}
Book ("Maral");
Book ("Serdar",1);
Book ("Maksat",4,False);
?>

```

Netije:

Salam Maral size 2 yer tutuldy klas luks
 Salam Serdar size 1 yer tutuldy klas luks
 Salam Maksat size 4 yer tutuldy klas adaty.

```

salam Maral size2 yer tutuldyklas luks
salam "Serdar" size1 yer tutuldyklas luks
salam "Maksat" size4 yer tutuldyklas adaty

```

Funksiýalary ulanmak

Belli bir funksiýadan netijäni yzyna almak üçin return operator ulanylýar.

Sintaksisi:

```
return (value);
```

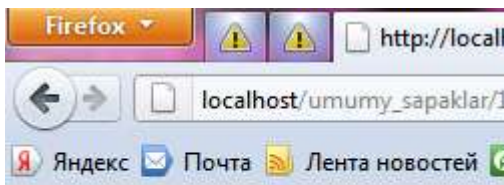
Mysal1: Sanyň kwadratyny tapmaly.

```

<?php
function square($value)
{
return $value*$value;
}
Echo"16x16=",square(16);
?>

```

Netije: 16 x 16 = 256

16x16=256

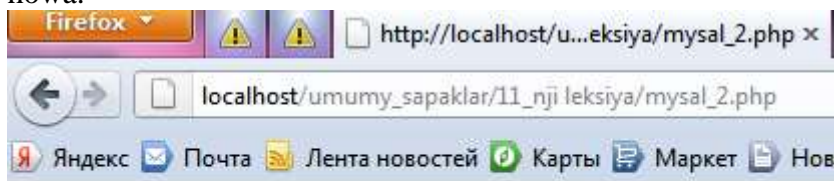
Funksiya islendik tipli bahalary gaýtarýar.

Mysal2: Temperatura barada.

```
<?php
function check_temperature ($temperature)
{
$return_value=False;
If($temperature>24 && $temperature<26)
{
$return_value=True;
}
return $return_value;
}
$degress=25;
If(check_temperature($degress))
{
echo"Gowy howa";
}
else
echo"Erbet howa";
?>
```

Netije:
howa.

Gowy

Gowy howa

Massiwi gaýtarýan funksiýalar.

Funksiýa öz netijesi hökmünde bütin massiwi gaýtaryp bilýär.

Mysal3: Massiwiň elementlerini ikä köpeldip çykarmak.

<?php

Function array_doubler(\$arr)

```
{  
for($index=0;$index<count($arr);$index++)
```

```
{  
$arr[$index]*=2;  
}
```

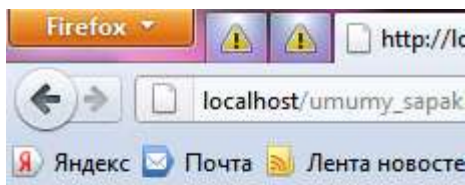
```
return $arr;  
}
```

```
$array=array(1,2,3,4,5);  
$array=array_doubler($array);
```

```
echo"Iki esse ulaldylan massiw";  
foreach($array as $value)
```

```
{  
echo"<BR> Bahasy: $value</BR>";  
}
```

```
?>
```


Ikeldilen massiw

Bahasy: 2

Bahasy: 4

Bahasy: 6

Bahasy: 8

Bahasy: 10

Netije:

Ssylkalary(salgylanmalary) gaýtaryan funksiýalar.

Ssylka ulanmak üçin & operatory ulanylýar.

```
$value = 5;
```

```
$ref = & $value
```

Bu ýerde \$ref value ululyga ssylka bolýar.

Mysal4: Berlen sana 1-lik sany goşmaly.

```
<?php
```

```
$value=5;
```

```
function &return_a_reference(&$reference)
```

```
{
```

```
return $reference;
```

```
}
```

```
echo "onki baha: ", $value, "\n";
```

```
$ref= & return_a_reference($value);
```

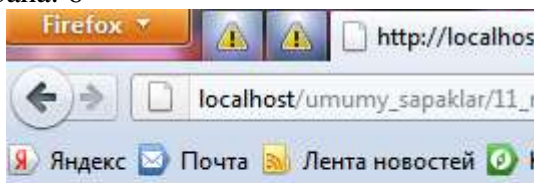
```
$ref++;
```

```
echo "taze baha: ", $value, "\n";
```

?>

Netije: onki baha: 5

täze baha: 6

onki baha: 5 taze baha: 6

Lokal, global, statiki ululyklar

Eger belli bir kodyň bölüminde ululygyň bahasy kesgitlenen bolsa, şol ýer ululygyň işçi meýdany diýilip atlandyrylýar. Funksiýa ulanylanda işçi meýdan wajyp ähmiýete eýe bolýandyr. Skriptiň başynda kesgitlenen ululygyň bahasy tä ol dakma operatoryň üsti bilen täzeden kesgitlenýänçä üýtgemeyär.

```
<? php
```

```
$count = 1;
```

```
...
```

```
$count = 55;
```

```
...
```

```
?>
```

Funksiýalar ulanylýan ýagdaýynda içinde ulanylýan ululyklaryň işçi meýdany funksiýanyň içinde bolýar, şu sebäpli dürli funksiýalarda ululyklaryň meňzeş atlaryny we bahalaryny ulanmak konflikte getirmeýär.

Mysal1:Meňzeş atly iki lokal ululyk ulanyp olary çapa çykarmak.

```
<?php
```

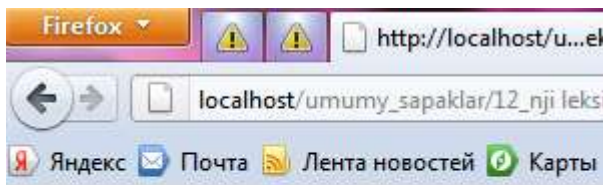
```
function local( ){
```

```
$value=500;
```

```
echo' Funksiyada ululygyn bahasy=', $value, '<Br>';}
```

```
$value=100;
```

```
Echo 'Skrípde ululygyn bahasy=' , $value, '<br>';
local ( );
?>
```



```
Skrípde ululygyn bahasy=100
Funksiyada ululygyn bahasy=500
```

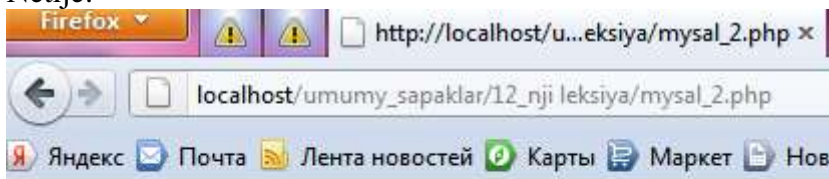
Netije:

Lokal ululyklar bir funksiýanyň çäginde çäklendirilen. Esasy skripde ulanylýan ululyklar global diýlip atlandyrylýar, olar global operatoryň üsti bilen aňladylmaly bolýarlar.

Mysal2:Lokal we global ululyklary ulanmak

```
<?php
function local_scope( ){
$value=50;
echo 'Funksiyanyn icinde bahasy=', $value,'<br>';}
function global_scope(){
global $value;
echo 'Funksiyada global ululygyn bahasy=', $value,'<br>';}
$value=5;
echo'Skrípde bahasy=',$value,'<br>';
local_scope();
global_scope() ;
?>
```

Netije:

Skrigde bahasy=5

Funksiyanyn icinde bahasy=50

Funksiyada global ululygyn bahasy=5

Her gezek funksiýa işe goýberilende onuň lokal ululyklary ýatda saklanylmaýar.

Aşakdaky mysalda içki sçetçigiň bahasyny ulaldyjj track_count funksiýasy ulanylýar.

Mysal3:Sçetçigi işletmek

```
<?php
```

```
function track_count()
```

```
{
```

```
$counter=0;
```

```
$counter++;
```

```
return $counter;
```

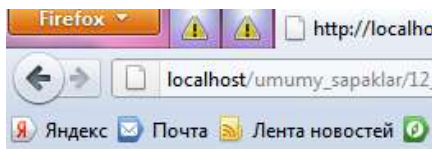
```
}
```

```
echo'Scetcik bahasy =', track_count(), '<br>;'
```

```
echo'Scetcik bahasy = ', track_count(), '<br>';
```

```
echo'Scetcik bahasy = ', track_count(), '<br>';
```

```
?>
```

Scetcik bahasy =1
 Scetcik bahasy = 1
 Scetcik bahasy = 1

Netije:

Görşimiz ýaly sanawyň bahasy üýtgedemelik. Bu ýagdaýda \$counter ululygy statiki ululyk diýip kesgitlemeli. Aşakdaky ýazgynyň netijesinde kod doly özgerer.

Mysal4:Şçetçigi işletmek

<?php

function track_count()

{

static \$counter=0;

\$counter++;

return \$counter;

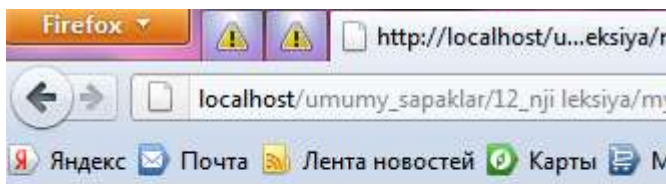
}

echo'Scetcik bahasy =', track_count(), '
';

echo'Scetcik bahasy = ', track_count(), '
';

echo'Scetcik bahasy = ', track_count(), '
';

?>

Scetcik bahasy =1
 Scetcik bahasy = 2
 Scetcik bahasy = 3

Netije:

PHP-i dilinde funksiýanyň içinde funksiýa ulanylyp biliner. Içki funksiýa diňe daşky funksiýa ýerine ýetirilenden soňra çagyrylyp bilner.

Ýokarda aýdylşy ýaly funksiýalar kody aýratyn fragmentlere bolup, olary gaýtadan islendik sapa çagyrtýryp bilýärler. Kodlary gaýtadan ulanmaklyk üçin ýene bir serişdeleriň biri – bu içki faýllardyr. Bu faýllarda degişli kod ýerleşýär we skripde nireden INCLUDE operator ulanylsa, şol ýerden degişli içki faýl açylýar.

```
< ? php
```

```
define ("pi" , 3.144159);
```

```
define ("e" , 2.71828);
```

```
? >
```

Bu faýlyň ady constanta.inc kesgitlendi.

```
<?php
```

```
define('pi',3.14565);
```

```
define('e',2.756);
```

```
echo'constant.inc faýly acyldy', '<BR>';
```

```
include ('constant.inc');
```

```
echo 'pi= ' , pi , '<BR>';
```

```
echo 'e=' , e , '<BR>';
```

```
?>
```

```
pi= 3.14565
```

```
e=2.756
```

Netije:

```
constant.inc faýly açyldy
```

```
pi = 3.144159
```

```
e = 2.71828
```

HTML-iň dolandyрма elementleri

HTML-iň dolandyрма elementleri – maglumat girizmek meýdanlary, ýazgylar, düwmeler girýärler. Mysal üçin ulanyjy degişli meýdanlara maglumat girizenden soňra, olar degişli skript bilen işlenilýär.

Dolandyryjy elementler	TEG	Düşündiriş
«Выключатель» checkbox	<INPUT TYPE CHECKBOX> =	Logiki elementler üçin.
«Кнопка» button	<button>	Islendik görnüşli düwme.
«Кнопка изображения» Image map	<INPUT TYPE = IMAGE>	Grafiki şekil.
Köpsetirli tekst	<TEXTAREA>	Birnäçe setiri girizmek meýdany.
«Отправка»	<INPUT TYPE = SUBMIT>	Maglumat girizmegini tamamlaýan we olary Web-serwere iberýän düwme.
«Пароль»	<INPUT TYPE PASSWORD> =	Paroly girizmek üçin meýdan.
«Переключатель» Radio button	<INPUT TYPE = RADIO>	Birnäçe görnüşden birini saýlamak.
«Сброс»	<INPUT TYPE = RESET>	Formanyň ähli meýdanlaryny boşatmak.
«Скрытое поле»	<INPUT TYPE = HIDDEN>	Ekranda tekst ýok, emma formada bar.
«Список»	<Select> <OPTION> <OPTGROUP>	Bir ýa-da birnäçe elementleri saýlamak.
Текстовое поле	<INPUT	Bir setirli teksti

	TYPE = TEXT>	girizmek meýdany.
Файл	<INPUT TYPE = FILE>	Serwere ýüklemek üçin faýl.

PHP-i skriptde maglumatlaryň üstünde işlemezden öňürti ilki bilen olary girizmek üçin <FORM> tegi ulanmaly. Bu tegiň aşakdaky atributlary bar:

ACTION – forma girizilen maglumatlaryň üstünde işlejek skriptiň URL-i, eger atribut kesgitlenmedik bolsa, onda häzirki skript ýa-da dokument ýerine ýetiriler.

Method – skriptde maglumatlary geçirmegiň usuly kesgitlenýär. GET we POST usullary bar. POST usulda uly göwrümlü maglumatlar geçirilýär.

TARGET – formanyň netijesini ýerleşdiriljek freýmiň ady.

.html sahypasynda girizilýän maglumatlar phpreader.php skript bilen işlenilýär, bu ýagdaýda ACTION = “phpreader.php” diýilýär, eger-de skript başga katalogda ýerleşen bolsa, onda onuň ýoly görkezilýär.

HTML forma mysaly:

```
</title>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

```
</h1>
```

html forma mysaly:

```
</h1>
```

```
<form method = “post” action = “phpreader.php”>
```

```
...
```

```
</form>
```

```
</body>
```

```
</html>
```

Indi bu forma meýdanlary, wyklýuçatelleri goýmaly.

```
<form method = “post” action = “phpreader.php”>
```

```
...
```

```
<input type = “submit” value = “ok”>
```

```
</form>
```

```
</body>
```

```
</html>
```

Bu ýerde OK ýazgylý düwme döredilýär. Düwmede başga ýazgy hem goşup bolýar:

```
<INPUT TYPE = “SUBMIT” VALUE = “Registrasiýa geçiň”>.
```

Kä halatda girizilen maglumatlary aýyrmaly bolýar. Bu işe degişli ýene bir düwme döredeliň:

```
<FORM METHOD = “POST” ACTION = “phpreader.php”>
```

```
...
```

```
<INPUT TYPE = “SUBMIT” VALUE = “OK”>
```

```
<INPUT TYPE = “RESET” VALUE = “Ö çürmeli”>
```

```
</FORM>
```

Formadan skripte geçilen maglumatlara nädip ýüz tutup bolýar? Eger POST usuly ulanylan bolsa, onda \$_POST massiwi Get usulda \$_Get massiwi ulanylýar we ikisiniň birikmesi \$_REQUEST.

Web – formalarda bir setirli maglumatlary girizmek üçin Tekst meýdanlar ulanylýar.

```
<FORM METHOD = “POST” ACTION = “phpreader.php”>
```

Adyňyzy giriziň

```
<INPUT NAME = “NAME” TYPE = “TEXT”>
```

```
<INPUT TYPE SUBMIT VALUE = “OK”>
```

Şu faýl işe girizilende at üçin meýdan we Ok düwmesi bolar.

Aşakda zaprosda at ekrana çykarylýar:

```
<?php
```

```
echo $_POST [“Name”];
```

```
?>
```

Uly göwrümlü tekstleri girizmek üçin köpsetirli meýdanlar ulanylýar. Bu ýerde <TEXTAREA> tegi ulanylýar, bu ýerde boljak setirler – Rows we boljak simwollaryň sany kesgitlenýär.

Mysal:ishgqrleriň spisogyny çykarmaly.

```
<html>
```

```
<head>
```

```

<title > kopsetirli meydan</title>
</head>
<body>
<ceter>
<h1>kopsetirli meydan</h1>
<form method=post actio =mysal_1.php">
ishgarleri sanap gechin:
<br>
<BR>
<TEXTAREA NAME = "isgarler" cols = "50" rows = "5">
1.Nazarow
2.Berdiyew
3.Soyunow
4.Ashyrow
</TEXTAREA>
<BR>
<BR>
<INPUT TYPE = SUBMIT VALUE = OK>
</FORM>
</CENTER>
</BODY>
</HTML>

```

kopsetirli mevdan

ishgarleri sanap gechi:

```

1.Nazarow
2.Berdiyew
3.Soyunow
4.Ashyrow

```

OK

Netije:

Indi skripti işletmeli:

```
<?php
echo $_REQUEST ["işgärler"];
?>
```

Netijede:

1. Nazarow 2. Berdiyew 3.Soyunow 4. Ashyrow

Html formalarda ýene bir dolandyryjy element:

“Выключатель” <INPUT TYPE = CHECKBOX> tegi.

<HTML>

...

<FORM METHOD = POST ACTION = “phpcheckboxes.php”>

Saýlaň:

INPUT NAME = “CHECK1” TYPE = “CHECKBOX” VALUE = “YES” > howa.

INPUT NAME = “CHECK2” TYPE = “CHECKBOX” VALUE = “NO” > ýok.

<INPUT TYPE = SUBMIT VALUE = “OK”>

...

</HTML>

Netijede:

Saýlaň:

☒

howa

☐

ýok

mysal 2:Wykluçateli ulanyp görmek

<html>

<head><title>wyklyucatel ulanmak</title></head>

<body><center>

<h1> wykluchatel ulanmak</h1>

<form method=post action ='mysal_2.php'>

Abuna yazylmalymy?

<INPUT CHECK NAME='CHECK1' TYPE='CHECKBOX' VALUE='YES'> HOWA

<INPUT CHECK NAME='CHECK2' TYPE='CHECKBOX' VALUE='NO'> YOK

```
<br><br>
<INPUT TYPE=SUBMIT VALUE="OK">
</form>
</center>
</body>
</html>NETIJE:
```

wykluchatel ulanmak

Abuna yazylmalymy? ☒ HOWA ☐ YOK

OK

Wyklýuçatelleriň ýagdaýyny bilmek üçin skriptde \$_REQUEST ["CHECK1"] we \$_REQUEST ["CHECK2"] ulanylýar.

```
<?php
If(ISSET ($_REQUEST['CHECK1']))
echo $_REQUEST['CHECK1'];
If(ISSET ($_REQUEST['CHECK2']))
echo $_REQUEST['CHECK2'];
?>Netijede:
```

wykluchatel ulanmak

Abuna yazylmalymy? ☐ HOWA ☐ YOK

OK

YES

Dolandyryjy elementler

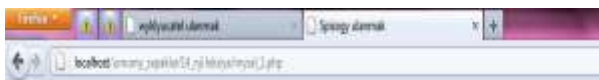
HTML formalarda ýazgylar (spisoklar) <Select> tegiň kömegi bilen döredilýär.

Aşakdaky mysalda gerekli önümleriň birnäçesini saýlap bolýar, bu ýagdaýda MULTIPLE atribut ulanylýar.

Mysal1:spisok ulanyp görmek

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE> Spisogy ulanmak </TITLE></HEAD>
<body>
<center>
<h1>spisok ulanmak</h1>
<FORM METHOD='POST'ACTION='mysal_1.php'>
iymiti saylan:
<br><br>
<SELECT NAME="Food[]" MULTIPLE>
  <Option>Alma </OPTION>
  <Option>Alca </OPTION>
  <Option>Erik </OPTION>
  <Option>Nar </OPTION>
</SELECT>
<br><br>
<INPUT TYPE="SUBMIT"VALUE="OK">
</FORM>
</CENTER></BODY></HTML>
```

Netijede:

spisok ulanmak

izmenit saylani

Aşakdaky mysalda saýlanan elementleriň görkezilşiniň programmasy:

<H1> saýlanan elementler:

</H1>

<?php

foreach (\$_REQUEST ["FOOD"] AS \$FRUIT)

{

echo \$fruit, "
";

}

?>

Netije:

Alma

Erik

<?php

foreach (\$_REQUEST ["FOOD"] AS \$FRUIT)

{

echo \$fruit, "
";

}

?>

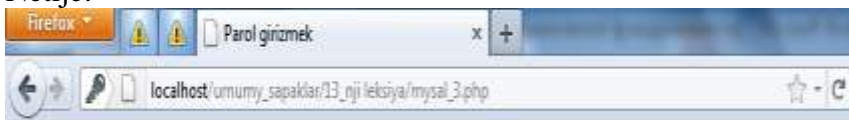
Parollar üçin meýdanlar.

Parol ýa-da başga gizlin maglumatlar girizilende tekst ekranda görünmese gowy hasaplanýar. HTML formada <INPUT TYPE = PASSWORD> teg bilen aňladylýar.

Mysal2:Parol girizmek we anyklamak

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE>
Parol girizmek
</TITLE>
</HEAD>
<BODY>
<CENTER>
<H1>
Parol girizmek
</H1>
<FORM METHOD = 'POST' ACTION='mysal_2.php'>
Parol girizin:
<INPUT NAME ='PASSWORD' TYPE='PASSWORD'>
<INPUT TYPE ='SUBMIT' VALUE='OK'>
</FORM>
</CENTER>
</BODY>
</HTML>
<?php
echo $_REQUEST['PASSWORD'];
?>
```

Netije:

Parol girizmek

Parol girizin:

111

HTML formalar arkaly faýllary Web-serwere ýükläp bolýar we php-i bu mehanizmi goldaýar.

Bu ýerde <<multipart / form_data>> tipli forma ENCTYPE atributda ulanylýar.

Ýüklenmeli faýlyň adyny meýdanda girizmek üçin

<INPUT TYPE = FILE> teg ulanylmaly.

Mysal:

<HTML>

<HEAD>

<BODY>

Faýly ýüklemek

<FORM ENCTYPE = “multipart/form_data”

ACTION = “phpfile.php” method = “post” >

Ýüklenjek faýly saýlaň:

<INPUT NAME = “USESFILE” TYPE = “FILE”/>

<INPUT TYPE = “SUBMIT” VALUE = “Ý üklemeli!”/>

</FORM>

</BODY>

<HTML>

Netije:

Faýl ýüklemek

Ýüklenjek faýly saýlaň:

C:\ . . .

Ý üklemeli!

Düwmeler.

HTML sahypalarda düwmeler giňden ulanylýar. Haýsy düwme basylandygyny bilmek üçin gizlin meýdan ulanylýar. Bu ýagdaýda Java Script basylan düwme meýdanda saklanylýar we submit funksiýa arkaly php buttons.php skripte iberilýär.

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Düwmeler </TITLE>
```

```
</HEAD>
```

```
<BODY>
```

```
<FORM NAME = "form1" ACTION = "phpbuttons.php"  
METHOD = "POST">
```

```
<INPUT TYPE = "HIDDEN" NAME = "BUTTON">
```

```
<INPUT TYPE = "BUTTON" VALUE = "KNOPKA1"  
ONCLICK = "BUTTON1 ()">
```

```
<INPUT TYPE = "BUTTON" VALUE = "KNOPKA2"  
ONCLICK = "BUTTON2 ()">
```

```
<INPUT TYPE = "BUTTON" VALUE = "KNOPKA3"  
ONCLICK = "BUTTON3 ()">
```

```
</FORM>
```

```
<SCRIPT LANGUAGE = "JAVASCRIPT">
```

```
<!--
```

```
Function button1 ( )
```

```
{
```

```
Document.form1.Button.value = "knopka1"
```

```
Form1.submit ( )
```

```
}
```

```
Function button2 ( )
```

```
{
```

```
Document.form1.Button.value = "knopka2"
```

```

Form1.submit ( )
}
Function button3 ( )
{
Document.form1.Button.value = “knopka3”
Form1.submit ( )
}
// - >
</SCRIPT>
</BODY>
</HTML>

```

Netije:

Knopka 1

Knopka 2

Knopka 3

Basylan düwmäni bilmek üçin gizlin meýdanyň içini okamaly.

```

<HTML>
<HEAD>
<TITLE> Düwmeler </TITLE>
</HEAD>
<BODY>
Basylan
<?
If (ISSET($_REQUEST [“BUTTON”]))
echo $_REQUEST [“BUTTON”];
?>
</BODY>
</HTML>

```

Netije:

Düwmeler

Basylan knopka 2.

Web prilojeniýalar

Islendik Web-priloženiýalarynda dürli dolandyрма elementleri ulanylýar. Ulanyjy tarapyndan forma girizilen maglumatlar derňelşi aşakdaky strukturasynda seredilip geçiýär.

Validate_date ähli girizilen maglumatlary gözden geçirýär, ýalňyşlyk tapylan ýagdaýynda display_errors funksiýasy bilen görkezilýär, funksiýa display_form bolsa maglumatly meýdanlary görkezýär.

Eger-de maglumatlaryň barlagy gowy geçse, olar proses_data funksiýa bilen barlanýar.

```
Validate_data ( );
```

```
If (count ($ errors) > 0)
```

```
{
```

```
Display_errors ( );
```

```
Display_form ( );
```

```
}
```

```
Else
```

```
{
```

```
Process_data ( );
```

```
}
```

Girizilen maglumatlary anyklamak we goýberilen ýalňyşlyklary düzedip bilmek islendik Web-priloženiýasynyň wajyp bölegi bolýar.

Web-priloženiýanyň otladkasy üçin ähli girizilen maglumatlary görmek meselesinde skript peýdaly.

Aşakdaky mysalda birnäçe dürli dolandyrmak elementleri saklaýan mysal getirilen.

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE>
```

```
Forma mysaly
```

```
</TITLE>
```

```
</HEAD>
```

```
<BODY>
```

```
<H1> Forma </H1>
```

```
<FORM METHOD = "POST" ACTION = "phpformdata.php">
```

Ady giriz

<INPUT NAME = “NAME” TYPE = “TEXT”>

Saýlaň:

<SELECT NAME = “FOOD []” multiple>

Alma </OPTION>

Alça </OPTION>

Armyt </OPTION>

</SELECT>

<INPUT TYPE = “SUBMIT” VALUE = “OK”>

</FORM>

</BODY>

</HTML>

Forma

Ady giriz:

Alma

Saýlaň:

Alça

Armyt

OK

Forma girizilen maglumatlary görmek üçin \$_REQUEST massiwiň elementleri boýunça foreach sikli ulanylýar. Formanyň üstünde işleýän skript aşakda getirilen <HTML>

<HEAD>

<TITLE>

Maglumatlary Görmek </TITLE>

</HEAD>

<BODY>

<H1> Maglumaty görmek </H1>

<? php


```

Foreach ($_REQUEST AS $ KEY => $ VALUE)
{
IF (IS_ARRAY ($ VALUE))
{
FOREACH ($ VALUE AS $ ITEM)
{
Echo $ key, "=>", $ item, "<BR>";
}
}
Else
{
Echo $ key, "=>", $ value, "<BR>";
}
}
?>
</BODY>
</HTML>

```

Netije:

Maglumaty görmek

Name => Maksat

FOOD => Alma

FOOD => Alça

Web-priloženiýalaryň razraborkasynda olaryň funksionirmek sredasy barada maglumat gaty wajyp bolup çykýar. Kompýuteriň ekranyna informasiýany brauzer çykarýar. Dürli brauzerler özara funksionallyk boýunça tapawutlanýarlar. Brauzeriň tipini kesgitlemek üçin \$_SERVER ['HTTP_USER_AGENT'] elementi ulanyň bolýar. Eger şu elementiň ýazgysynda 'MSIE' ýazgy bar bolsa, onda Internet Explorer ulanylýar.

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Brauzer tipini kesgitleýär </TITLE>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Brauzer tipini kesgitleýär </TITLE>
```

```

</HEAD>
<BODY>
<H1> Brauzer tipini kesgitlemek </H1>
<? php
If (strpos ($_SERVER ["HTTP_USER_AGENT"], "MSIE"))
{
Echo ("Siz Internet Explorer ulanýaňyz");
}
Else
{
Echo ("Siz Internet Explorer ulanmaýaňyz");
}
?>
</BODY>
</HTML>
Netije:

```

Brauzer Tipini kesgitlemek
Siz Internet Explorer ulanýaňyz

Maglumat bazalary

PHP-de maglumat bazalaryň dürli serwerlerini goldaýan mümkinçiligi bar. PHP-de ulanylýan MBDU-lar: mSQL, MySQL, SQLite, Interbase, FilePro, Oracle.

Dürli serwerleri goldaýan PHP-i funksiýalaryň düşündirilşini www.php.net/ dbname ýolyndan bilip bolar, nirede dbname maglumat bazanyň serweriniň ady. Köplenç maglumat bazalar tablisalaryň esasynda döreýär. Maglumat baza maglumatlaryň üstünde köp işler geçirýär. Gatnaşygy döretmek arkaly dürli bazalary birikdirip bolýar.

Tablisada ýerleşen maglumatlara ýetmek üçin SQL dili ulanylýar.

Select * From fruct – ähli ýazgylary alýar.Şu talabyň netijesinde ähli ýazgylary çykarýar.

Select * From fruct where name = “alma”

Bu talabyň netijesinde kesgitli şerte görä maglumatlar saýlanylýar. Şert ýazylanda logiki operasiýalary hem ulanyp bolýar: Select * From fruct where name In (‘alma’, ‘alça’). Eger haýsam bolsa bir meýdan boş bolmaly bolsa, onda Null ulanylýar. Çylşyrymly şertleri ulanmak üçin AND, OR, NOT logiki operatorlar ulanylýar.

Select operatoryň berýän netijeleri bir kriteriý boýunça sortlap bolýar.

Select * From fruct ORDER by name talapda maglumatlar atlar boýunça tertipleşdirilýär.

Ý azgylary ýok etmek üçin DELETE komandasy ulanylýar.

DELETE From fruct Where name Not IN (‘alma’, ‘alça’).

Almaly, alçaly ýazgylardan başga ýazgylary ýok etmeli.

Maglumatlary üýtgetmek üçin UPDATE komandasy ulanylýar.

MySQL-ň komanda setirinde aşakdaky ýazgylar ýazylsa, netijede 2 setir goşulýar.

MySQL > INSERT INTO fruct values (‘alma’, ‘10’);

QUERY OK, 1 row affected (0.00 sec)

MySQL > INSERT INTO fruct values (‘alça’, ‘50’);

QUERY OK, 1 row affected (0.00 sec)

Degişli taýýarlyklar ýerine ýetirilenden soňra PHP arkaly MySQL mümkinçilikleri görüp bolýar. PHP skripden baza serwerler bilen baglanyşmak üçin MySQL_connect funksiýasyny ulanmaly.

\$ connection = MySQL_connect (“localhost”, “user”, “password”)

Or die (“ýalňyş baglanşyk”);

Soňra gerekli baza bilen baglanyşmak üçin

MySQL_connect_db funksiýasy ulanylýar:

\$ db = MySQL_connect_db (“db”, \$ connection)

Or die (“baza saýlananda ýalňyşlyk”);

Tablisadan maglumatlary görmek üçin MySQL_Query funksiýasy ulanylýar.

```
$ Query = "Select *From fruct";
```

```
$ Result = mysql_query ($ query)
```

Aşakda käbir funksiýalar getirilen:

MySQL – affected – rows soňky talapdaky ulanylan setir sany.

MySQL – connect serwer bilen birikmek.

MySQL – close serweriň işini tamamlamak.

MySQL – db_name häzirki bazanyň ady.

MySQL – db_query SQL – talaby ýerine ýetirmek.

MySQL – get – serwer_info serwer barada maglumat.

MySQL – result Select operatoryň netijesi.

MySQL – Select_db Bazany saýlamak.

MySQL – list_dbs serwerdäki maglumat bazalarynyň sany.

MySQL – list_tables degişli maglumat bazanyň tablisalarynyň sany.

SQL Serwer bilen işlenende ilki bilen bazany döretmeli. Onuň üçin ilki MySQL baglanyşmaly. Soňra mysql_query funksiýa arkaly maglumat bazany döretmeli:

```
$ query = "Create Database If not exists db";
```

```
$ result = MySQL_query ($ query)
```

Aşakdaky mysalda maglumat baza döredilmeginiň programmasy getirilen:

```
<HTML>
```

```
<HEAD>
```

```
<TITLE> Baza döretmek
```

```
</TITLE>
```

```
</HEAD>
```

```
<BODY>
```

```
<H1> Bazany döretmek </H1>
```

```
<? php
```

```
$ connection = MySQL_connect ("localhost", "user",  
"password")
```

```
$ query = "Create Database If not Exists db";
```

```

$ result = MySQL_query ($ query)
$db = MySQL - Select_db ("db", $ connection)
Echo "Maglumat baza döredilen";
MySQL_close ($ connection);
?>
</center></BODY></HTML>
Täze tablisany döretmek üçin Create table komandany ulanmaly.
$ query = "Create table fruct
(name varchar (20), number INT)";
$result = MySQL_query ($ query)
Tablisa döretmegiň doly skripti aşakda getirilen:
<? Php
$ connection = MySQL_connect ("localhost", "user",
"password")
$db = MySQL_Select_db ("db", $ connection)
$query = Create table fruct
(name varchar (20), Number INT);
$result = MySQL_query ($ query)
Echo "Tablisa döredilen"
MySQL_close ($ connection); ?>

```

PHP-iň mümkinçilikleri

Skriptler <? Php . . ?> ýöriteleşdirilen teglerde ýerleşdirilýär. PHP-de köp rezerwirlenen sözler bar, olary ulanyjylaryň obýektleri kesgitlemek üçin ulanmak gadagan edilýär. Skriptler ýönekeý we düzümlü bolýarlar. PHP-de üýtgeýän ululyklaryň tiplerine kän seredilmeýär, emma olaryň nädogry ulanylşy priloženiýalarda kynçylyklara getirmek mümkin. Iň ýaýran tipleriň biri – bu logiki tip, olar çyn we ýalan görnüşleri kabul edýärler. Bitin sanlar öz diapazonynda onluk, onaltlyk, sekizlik sistemasynda hödürülenip bilinýär. Mysal: 234, -234, 0123, 0X1A. Hakyky sanlar ýüzýän nokatly 10^{38} derejesine getirilip bilinýär. Mysal:

```

<?php

```

```
$value1=1.234;  
$value2=1.23E4;  
$value3=1E-23;
```

?>

Setirler simwollaryň yzygiderligi bilen bolup ölçeglerinde çäklendirilmeýär. Setirler bir goşadyrnak, ikeldilen goşadyrnak, tekst blogyny goýmak usullarda ýazylýar. Diňe ikeldilen goşadyrnakda ululyklaryň interpretasiýasy ýerine ýetirilýär.

Mysal: \$ value = 1;

Echo “Bahasy deňdir \$ value”;

Netijede: Bahasy deňdir 1 bolan ýazgy çykarylýar.

PHP-de ululyklar \$ belligi bilen kesgitlenýär, olaryň atlary registre bagly bolýar.

Mysal:

```
< ? php
```

```
$ ululyk = 5;
```

? >

Ululyklaryň arasynda salgylanma bolmagy mümkin. Salgylanma üçin & belligi ulanylýar.

```
< ? php
```

```
$ ululyk = 5
```

```
$ täze_ululyk = & $ ululyk;
```

```
$ ululyk = 10; // täze_ululygyň bahasy 10 bolar
```

? >

PHP-de köp önümden kesgitlenen ululyklar bar. Olar superglobal, şu sebäpli islendik skriptde ulanylýarlar.

PHP-de massiwler hem ulanylýar, onuň her indeksine degişli baha kesgitlenýär. Indeksler bitin sanly ýa-da setir görnüşinde bolup biler. Massiwi döretmek üçin bir elemente baha bermek ýeterlikli bolýar. Mysal: \$ sözler [1] = ‘Salam’;

Bu ýerde massiwiň ady sözler. Şu ýazgydan soňra massiwiň elementini adaty ululyk ýaly ulanyp bolýar.

Echo \$ array [1];

Setir indeksli massiwleriň döredilşi :

```
$ ady ["Maral"] = 123;
```

```
$ ady ["Jeren"] = 250;
```

Indeks kesgitlenmese, onda birinji indeksiň bahasy 0 bolar.

PHP-de ýazylan programmalar da şertli operatorlar ulanylýarlar.

Olaryň biri If operatory. Mysal:

```
<?php
```

```
If ($a > $b)
```

```
{ echo "a ululyk b ulylykdan uly"
```

```
} else
```

```
{echo "b ululyk a ululykdan uly"
```

```
}
```

```
? >
```

ELSE IF operatory bilen birnäçe şerti barlap bolýar. Mysal:

```
< ? php
```

```
If ($ a > $ b)
```

```
{ echo "a uly b";
```

```
} else if ($ a == $ b)
```

```
{echo "a = b";
```

```
} else { echo "a kiçi b";
```

```
}
```

```
? >
```

PHP-de switch operatory Case operator bilen işi meňzeş. Mysal:

```
< php
```

```
Switch ($ aňlatma)
```

```
{ case 1: echo "aňlatma = 1";
```

```
case 2: echo "aňlatma = 2";
```

```
case 3: echo "aňlatma = 3";
```

```
} >
```

For operatoryň umumy ýazylşy aşakda getirilen:

For (expr 1; expr 2, expr 3) statement.

Tä şert çyn bahada durýança statement operatory gaýtalanyp ýerine ýetip durýar. Mysal: < ? php

```
For ($ a = 0; $ a <20, $ a ++)
```

```
{ echo "Salam";
```

```
}
```

```
? >
```

Gysgaldylan ýagdaýynda sikliň göwresi ýok görnüşi aşakdaky mysalda görkezilen:

```
< ? php
```

```
For ($ a = 0; $ a < 20, echo “Salam”, $ a ++);
```

```
? >
```

Funksiýalar operatorlaryň toplumyny aňladyp bilýär. Mysal:

```
< ? php
```

```
$ önüm [0] = “alma”;
```

```
$ önüm [0] = “alça”;
```

```
$ önüm [0] = “armyt”;
```

```
Echoer ($ önüm);
```

```
Function echoer ($ array)
```

```
{ for ($ index = 0; $ index < count ($ array); $ index ++)
```

```
{ echo “element $ index.”; $ array [$ index], “\n”;
```

```
}
```

```
}
```

```
? >
```

Netije:

Element 0 : alma

Element 1 : alça

Element 2 : armyt

Web programmirlmegiň umumy netijeleri

PHP-iň esaslaryny öwrenilenden soňra saýtyň ssenariýalary bilen maglumat bazalaryň integrirlemesine üns berip bolýär, şu gün relýasion bazalar iň ýaýran mazalar we olar relýasion algebranyň esaslarynda düzülýär. Relýasion bazalar gatnaşyklar arkaly düzülýär. Maglumat bazlardaky ýazgylara unikal nomer dakylýar, bu ýagdaýda identifikasiýa prossesi bolýar, ýagny her identifikasiýa sütüni açar diýlip kesgitlenýär. Maglumat bazasy bir näçe tablisalardan ybarat we açar olaryň baglanyşdyryjysy bolýär. Suratda

getirilen:

Customers (Клиенты)

CustomerID (Идентифика- тор клиента)	Name (ФИО)	Address (Адрес)	City (Город)
1	Julie Smith	25 Oak Street	Airport West
2	Alan Wong	1/47 Haines Avenue	Box Hill
3	Michelle Arthur	357 North Road	Yarraville

Orders (Заказы)

OrderID (Идентифика- тор заказа)	CustomerID (Идентифика- тор клиента)	Amount (Сумма)	Date (Дата)
1	3	27.50	02-Июн-2005
2	1	12.99	15-Июн-2005
3	2	74.00	19-Июн-2005
4	4	6.99	01-Июл-2005

Relyasion bazalara görä şeýle baglanyşyga daşky açar diýilýär.

Daşky açarlar iki tablisanyň arasyndaky gatnaňygy aňladýär.

Relyasion bazada gatnaşygyň üç görnüşü bar:

Bire-bir, biri-köplüge, köplük-köplige.

Web-de bazanyň arhitekturasy aşakdaky suraytda getirilen:

Bolmaly tranzaksiýanyň ädimleri:

1. ulanyjy web-brauzerden HTTP-zaprosy(talaby) iberýär.
2. web-serwer talaby php-den faýly alyp PHP mehanizme geçirýär.
- 3.PHP sintaksis derňewine başlaýar we komandada bar bolsa maglumat bazasyna çatylyp talaby ýerine ýetirýär.
- 4.MySÄ L serwer talaby kabul edip netijäni PHP mehanizme geçirýär.
5. PHP mehanizm jogaby HTML formatda web-serwere geçirýär.
6. web serwer HTML sahypany brauzere iberýär.

Peýdalanylan edebiýatlar

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Ö süşiň taze beletliklere tarap. Saýlanan eserler. I tom. Aşgabat, 2008.
2. Guranguly Berdimuhamedow Ö süşiň taze beletliklere tarap. Saýlanan eserler. II tom. Aşgabat, 2009.
3. Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, Halky söýmek bagytdyr. Aşgabat, 2007.
4. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň – sagdynlygynyň we ruhybelentligiň ýurdy. Aşgabat, 2007.
5. Türkmenitanyň Prezidentiniň “Obalarynyň, şäherleriniň, etrapdaky şäherçeleriniň we etrap merkezleriniň ilatynyň durmuş-ýaşayyş şertlerini özgertmek boýunça 2020-nji yyla çenli döwür üçin” Milli maksatnamasy. Aşgabat, 2007.
6. “Türkmenistany ykdysady, syýasy we medeni taýdan ösdürmegiň 2020-nji ýyla çenli döwür üçin Baş ugry” Milli maksatnamasy. “Türkmenistan” gazeti, 2003-nji ýylyň, 21-nji awgusty.
7. Internet saýtlary.
8. «HTML, JavaScript, PHP и MySQL. Джентльменский набор Web-мастера» 2010г.
9. Влад Мержевич «Справочник по HTML».
10. Дидре Хейз «HTML. 10 минут на урок» 2007г.
11. Алексей Петюшкин «HTML экспресс-курс» 2003г..
12. „Türkmen dili” gazeti 2012-nji ýylyň 21-nji noýabry

MAZMUNY

GİRİŞ	7
HTML esaslary.....	8
Tegleriň attributlary.....	10
Tekstiň daşky görnüşini kämilleşdirmek.....	12
Html-de tablisa döretmek.....	18
Stiller.....	25
Tekstler bilen dokumentleri baglanyşdyrmak.....	28
Freýmler.....	34
Html diliniň mümkinçiligi.....	37
PHP programmasy	38
Ululyklary döretmek.....	41
Operatorlar.....	45
Setirler.....	61
Massiwler.....	64
Funksiýalar.....	74

Lokal, global, statiki ululyklar.....	82
HTML-iň dolandyрма elementleri.....	86
Web priloženiýalar.....	98
Maglumat bazasy.....	102
Php mümkinçilikleri.....	105
Web programmirlmäniň umumy netijeleri.....	108
Peýdalanylan edebiýatlar.....	110